

Aile Mahkemelerinde Kendisinden Yararlanılan Bir Uzman Olarak “Psikolog” *

“Psychologist” as an Expert Used in Family Courts

Prof. Dr. İbrahim ÖZBAY**

Dr. Öğr. Üyesi Fatih AYDEMİR***

Öz

4787 sayılı Aile Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yargılama Usullerine Dair Kanun’un 2. maddesine göre tek hâkimli ve asliye hukuk mahkemesi derecesinde olmak üzere ihtisas mahkemesi olarak kurulan aile mahkemesinin görevleri, esas olarak anılan kanunun 4’üncü maddesine göre, “vesayet” ile ilgili uyuşmazlıklar hariç olmak üzere, Türk Medeni Kanunu’nun ikinci kitabında yer alan aile hukukundan kaynaklanan dava ve işler iken, sonradan 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun kapsamında ailenin korunması hususunda çeşitli koruyucu ve önleyici kararlar verilmesi ve bu kanun kapsamında verilen kararlara karşı yapılan itirazların incelenmesi ile 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu’nun dördüncü kısmında düzenlenen 41/A ve devamındaki maddeler kapsamında çocuk teslimi veya çocukla kişisel ilişki kurulmasına dair ilam veya tedbir kararlarının adli destek ve mağdur hizmetleri müdürlüklerince yerine getirilmesi aşamasında müdürlüğün işlemlerine karşı yapılacak şikayetler başta olmak üzere şikayet üzerine verilen kararlara karşı bazı hallerde itirazlar hakkında karar verilmesi, çeşitli danışmanlık tedbirlerinin uygulanmasına karar

* **Makalenin Geliş Tarihi/Received:** 01.03.2024, **Makalenin Kabul Tarihi/Accepted:** 06.03.2024.

İntihal/Plagiarism: Bu makale intihal programında taranmış ve en az iki hakem incelemesinden geçmiştir./This article has been scanned via a plagiarism software and reviewed by at least two referees.

** Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Hukuk Fakültesi Medeni Usul ve İcra İflas Hukuku Anabilim Dalı Öğretim Üyesi (e-posta/e-mail: ozbayibrahim@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-3820-6501).

*** Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Medeni Usul ve İcra İflas Hukuku Anabilim Dalı Öğretim Üyesi (e-posta/e-mail: fatihaydemir@hotmail.de, ORCID: 0000-0003-4067-5507).

verilmesi ve çocuk teslimi ve çocukla kişisel ilişki kurulmasına dair ilam veya tedbir kararlarının yerine getirilmesine muhalefet suçuna ilişkin şikayetlerin incelenmesi de aile mahkemesine görev olarak verilmiştir.

Aile mahkemelerinin, Kanunların kendisini görevlendirdiği dava ve işleri yürütürken, mahkeme tarafından istenen konular hakkında, taraflar arasındaki uyuşmazlık nedenlerine ilişkin araştırma ve inceleme yaparak sonucunu bildirmek; yine mahkemenin gerekli gördüğü hâllerde duruşmada hazır bulunmak, istenilen konularla ilgili çalışmalar yapmak ve görüş bildirmek; son olarak mahkemece verilecek diğer görevleri yapmak üzere tercihan; evli ve çocuk sahibi, otuz yaşını doldurmuş ve aile sorunları alanında lisansüstü eğitim yapmış olanlar arasından Adalet Bakanlığı tarafından adli destek ve mağdur hizmetleri müdürlüklerinde, bunların kurulmadığı yerlerde ise adliyelerde görevlendirilen uzmanlardan yararlanılacağı kabul edilmiştir (bkz ve karşı Aile Mah K m 5/f 1). Bu uzmanlardan belki de en önemlisi psikologdur. İşte bu çalışmada, aile mahkemelerinde görevlendirilen psikolog ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Aile mahkemesinde uzmanlar, psikolog, psikoloğun reddi, psikoloğun hukuki statüsü, aile mahkemelerinde uzmandan yararlanma.

Abstract

The duties of the family court, which was established as a specialized court with a single judge and at the level of a civil court of first instance, in accordance with Article 2 of the Law No. 4787 on the Establishment, Duties and Trial Procedures of Family Courts ((Family Courts Act), are mainly related to "guardianship" according to Article 4 of the said law. Except for disputes, while the cases and affairs arising from family law in the second book of the Turkish Civil Code were later made within the scope of the Law No. 6284 on the Protection of the Family and Prevention of Violence Against Women, various protective and preventive decisions were made regarding the protection of the family and the decisions made within the scope of this law. Examining the objections against the child and the complaints to be made against the directorate's actions during the execution of the judicial support and victim services directorates regarding the delivery of the child or personal contact with the child within the scope of Article 41/A and the following articles regulated in the fourth part of the Child Protection Law No. 5395. It is also the duty of the family court to decide on objections in some cases to decisions made upon complaints, to decide on the implementation of various counseling measures, and to examine complaints regarding the crime of opposition to the execution of writs or injunctions regarding the delivery of the child and establishing personal relations with the child.

While the family courts are carrying out the cases and tasks assigned by the Laws, to conduct research and review on the issues requested by the court and the reasons for the dispute between the parties and to report the results; To be present at the hearing when deemed necessary by the court, to work on the requested issues and to express opinions; Finally, preferably to perform other duties assigned by the court; It has been accepted that experts

appointed by the Ministry of Justice in legal support and victim services directorates, and in places where these are not established, in courthouses, will be used among those who are married and have children, who are over the age of thirty and who have completed postgraduate education in the field of family problems (see and Family Courts Act, Art 5/ 1). Perhaps the most important of these experts is the psychologist. In this study, psychologists assigned to family courts will be discussed.

Keywords: *Family court experts, psychologists, psychologist's rejection, legal status of psychologist, using an expert in family courts.*

GİRİŞ

4787 sayılı Aile Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yargılama Usullerine Dair Kanun (Aile Mah K)¹ m 2'ye göre, “*Aile mahkemeleri, Adalet Bakanlığınca Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulunun olumlu görüşü alınarak her ilde ve merkez nüfusu yüzbinin üzerindeki her ilçede, tek hâkimli ve asliye mahkemesi derecesinde olmak üzere kurulur*”. Aile Mah K 4'üncü maddesinde, “vesayet” ile ilgili uyuşmazlıklar hariç olmak üzere Türk Medeni Kanunu'nun ikinci kitabı ile Türk Medenî Kanununun Yürürlüğü ve Uygulama Şekli Hakkında Kanuna göre aile hukukundan kaynaklanan dava ve işlerde (1. bent), Milletlerarası Özel Hukuk ve Usul Hukuku Hakkında Kanuna göre aile hukukuna ilişkin yabancı mahkeme kararlarının tanıma ve tenfizinde (2. bent) ve (başka özel) kanunlarla verilen diğer görevler (3. bent) bakımından da aile mahkemelerinin görevli olacağı belirtilmiştir.² Ayrıca Aile Mah K m 6 gereğince, diğer kanunlardaki hükümler saklı kalmak kaydıyla görev alanına giren konularda hem yetişkinler hem de küçükler hakkında koruyucu, eğitici ve sosyal önlemler de alabilir³. Tüm bu hükümlerden hareketle kuruluş Kanununa göre aile mahkemelerinin, sadece aile hukukundan doğan dava ve işlere bakan özel ihtisas mahkemeleri olduğunu söyleyebiliriz.⁴

¹ 09.01.2003 tarihli Kanun, RG 18.01.2003/ 24997.

² Ramazan Arslan, Ejder Yılmaz, Sema Taşpınar Ayvaz ve Emel Hanağası, *Medenî Usul Hukuku* (Güncellenmiş 8. Baskı, Yetkin Yayınları 2022) 797; Ali Cem Budak ve Varol Karaaslan, *Medenî Usul Hukuku* (7. Baskı, Filiz Kitabevi 2023) 54. Ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz İbrahim Özbay ve Fatih Aydemir, ‘Adli Yargı’, *Yargı Örgütü Hukuku* (Edt: İbrahim Özbay, Yetkin Yayınları 2022) 127-133; Abdürrahim Karşlı, *Medeni Muhakeme Hukuku* (Yenilenmiş ve Gözde Geçirilmiş 5. Baskı, Filiz Kitabevi 2020) 99-103. Aile mahkemelerinin Türk Medeni Kanunu kapsamındaki görevleri bakımından ayrıca bkz Süha Tanrıver, *Medenî Usûl Hukuku, Cilt I, Temel Kavramlar ve İlk Derece Yargılaması* (Tümüyle Gözden Geçirilmiş, Yenilenmiş ve Genişletilmiş 4. Bası, Yetkin Yayınları 2021) 172 vd; ayrıca bkz Mine Akkan, *Pekcanitez Usul Medenî Usûl Hukuku, Cilt I* (15. Bası, On İki levha Yayıncılık 2017) 201 vd.

³ Baki Kuru ve Burak Aydın, *Medenî Usul Hukuku El Kitabı Cilt II* (2. Baskı, Yetkin Yayınları Ağustos 2021) 1786; Arslan, Yılmaz, Taşpınar Ayvaz ve Hanağası (n 2) 797; Tanrıver (n 2) 175 vd; Özbay ve Aydemir (n 2) 133; Sena Çetin, *Aile Mahkemesi Kararları ve Bu Kararlara Karşı Denetim Yolları* (Yetkin Yayınları 2023) 13.

⁴ Bkz Baki Kuru ve Burak Aydın, *İstinaf Sistemine Göre Yazılmış Medenî Usul Hukuku Ders Kitabı* (7. Baskı, Yetkin Yayınları Eylül 2022) 664; Kuru ve Aydın (n 2) 1779; Hakan Pekcanitez, Oğuz Atalay ve Muhammet Özekes, *Medenî Usûl Hukuku, Ders Kitabı* (11. Bası, Onikilevha Yayıncılık 2023) 50; Karşlı (n 2) 97; Aziz

Bununla birlikte Aile Mahkemeleri Kanununun yürürlüğe girmesinden sonraki süreçte Aile Mah K m 2 çeşitli düzenlenmelerle aile mahkemesinin görevleri arttırılmıştır. Bu bağlamda 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun⁵ kapsamında ailenin korunması bakımından, aile mahkemesi hâkimlerinin çeşitli koruyucu ve önleyici kararlar verebilmesi (m 4, 5) ve bu kanun kapsamında verilen kararlara karşı itiraz mercii olarak yine aile mahkemesine başvurulabileceği (m 9) öngörülmüştür.⁶ Keza son olarak 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu'nun⁷ (ÇKK) dördüncü kısmında düzenlenen 41/A ve devamındaki maddeler kapsamında⁸ çocuk teslimi veya çocukla kişisel ilişki kurulmasına dair aile mahkemeleri tarafından verilmiş bulunan ilam veya tedbir kararlarının Adalet Bakanlığınca kurulan adli destek ve mağdur hizmetleri müdürlüklerince bu Kısım hükümlerine göre yerine getirilmesi aşamasında anılan müdürlüğün işlemlerine karşı yapılacak şikayetler (m 41/B/f 3; m 41/C/f 3, f bendi; m 41/E), bu şikayetler üzerine verilen kararlara karşı yapılan itirazları bazı hallerde incelemeleri (m 41/E/f 3), çocukla kişisel ilişki kurulmasına dair işlemlerin çocuğun üstün yararını koruyacak şekilde yerine getirilebilmesi amacıyla müdürlüğün önerisi üzerine çocuk, hak sahibi veya yükümlü hakkında danışmanlık tedbirinin uygulanmasına karar verilmesi (m 41/C/f 8) ile çocuk teslimi ve çocukla kişisel ilişki kurulmasına dair ilam veya

Serkan Arslan, 'Türk Aile Mahkemelerinin Yapısı ve Yargılama Usulü' (2010) 68 (1) ABD 190; Erdal Tercan, 'Türk Aile Mahkemeleri' (2003) 52 (3) AÜHFD 20-21; Bahattin Aras, 'Aile Mahkemelerinde Yargılama Usulü' (2007) 65 (2) ABD 158; Murat Atalı, İbrahim Ermenek ve Ersin Erdoğan, *Medenî Usûl Hukuku* (Gözden Geçirilmiş ve Güncellenmiş 6. Bası, Yetkin Yayınları 2023) 136; Ferhat Çelik, *Boşanma Davalarında İspat ve Deliller* (Genişletilmiş ve Güncellenmiş 2. Baskı, Adalet Yayınevi 2021) 23; İbrahim Özbay ve Fatih Aydemir, 'Güncel Kazai İçtihatlar Çerçevesinde Aile Mahkemelerinde Görev Yapan Uzmanların Hukuki Statüsü ve Reddi' (2020/2) 16 (46) MİHDER 466; Özbay ve Aydemir (n 2) 127-128; Çetin (n 3) 1; ayrıca bkz ve karşı Tanrıver (n 2) 172.

⁵ 08.3.2012 tarihli Kanun, RG 20.3.2012/ 28239.

⁶ Özbay ve Aydemir (n 2) 131. Aile mahkemelerinin bu Kanun çerçevesindeki görevleri hakkında ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz Tanrıver (n 2) 178 vd; Karşlı (n 2) 101-102.

⁷ 03.7.2005 tarihli Kanun, RG 15.07.2005/ 25876.

⁸ Anılan hükümler, Çocuk Koruma Kanunu'na 24.11.2021 tarih ve 7343 sayılı İcra ve İflas Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun'un (RG 30.11.2021/ 31675) 39 ve devamındaki maddeler ile ihdas edilmek suretiyle İcra ve İflas Kanunu'nda düzenlenmiş bulunan çocuk teslimi ve çocukla kişisel ilişki kurulmasına ilişkin ilamların icrası hakkındaki 25, 25/a, 25/b maddeleri ile çocuk teslimi emrine muhalefetin cezasına ilişkin 341. madde yürürlükten kaldırılmıştır (7343 s K m 32). Böylelikle öteden beri doktrinde, bir icra takip yolu olarak düzenlenmesinin yerinde olmadığı hususunda tartışma konusu olan bu husus da icra dairesinin görevinden çıkartılmak suretiyle Adalet Bakanlığınca kurulacak "adli destek ve mağdur hizmetleri müdürlüğü" eliyle ve bir icra takip yolu olarak değil "çocuk teslimi ve çocukla kişisel ilişki kurulmasına dair aile mahkemeleri tarafından verilen ilam veya tedbir kararlarının yerine getirilmesi" şeklinde düzenlenmiştir (ayrıntılı bilgi için bkz Nagehan Okumuş, '7343 Sayılı İcra ve İflas Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun'da Yer Alan Çocuk Teslimi ve Çocukla Kişisel İlişki Kurulmasına İlişkin Hükümlerin Değerlendirilmesi', Hukukun Güncel Meseleleri Erzincan Sempozyumu 10-13 Şubat 2022, Tam Metin Bildiri Kitabı (Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Yayını, Erzincan 2022) 263-271; Ramazan Arslan, Ejder Yılmaz, Sema Taşpınar Ayvaz ve Emel Hanağası, *İcra ve İflas Hukuku* (Güncellenmiş 9. Baskı, Yetkin Yayıncılık 2023) 511 vd; L. Şanal Görgün, Levent Börü ve Mehmet Kodakoğlu, *İcra ve İflas Hukuku* (4. Baskı, Yetkin Yayınları 2023) 418 vd; Hakan Pekcanitez, Oğuz Atalay, Meral Sungurtekin Özkan ve Muhammet Özkes, *İcra ve İflas Hukuku, Ders Kitabı* (10. Bası, Onikilevha 2023) 328 vd; Özbay ve Aydemir (n 2) 125, dn 321; 132).

tedbir kararlarının yerine getirilmesine muhalefet edilmesi halinde yapılacak şikayetlerin incelenmesi (m 41/F) de aile mahkemesine görev olarak verilmiştir.⁹ Ancak tüm bu düzenlemelere rağmen aile mahkemelerinin asıl olarak Türk Medeni Kanunu'nun ikinci kitabında yer alan evlenme, boşanma, evliliğin genel hükümleri ile eşler arasındaki mal rejimi, soy bağı, velayet gibi temel konularda görevli olduğunu söylemek mümkündür.¹⁰

Aile Mah K m 7 hükmü, aile mahkemelerinde usul hükümlerini düzenlemektedir. Bu hükmü göre, “*Aile mahkemeleri, önlerine gelen dava ve işlerin özelliklerine göre, esasa girmeden önce, aile içindeki karşılıklı sevgi, saygı ve hoşgörünün korunması bakımından eşlerin ve çocukların karşı karşıya oldukları sorunları tespit ederek bunların sulh yoluyla çözümünü, gerektiğinde uzmanlardan da yararlanarak teşvik eder*” denilmiştir. Maddenin son fıkrasında ise “*Özel kanunlardaki hükümler saklı kalmak kaydıyla, bu Kanunda hüküm bulunmayan konularda Türk Medenî Kanununun aile hukukuna ilişkin usul hükümleri ile Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu hükümleri uygulanır*” denilmiştir. Görüldüğü üzere; aile mahkemesinde yargılama usulü ile ilgili olarak Aile Mahkemeleri Kanunu'nda hüküm yoksa öncelikle Türk Medeni Kanunu'nun aile hukukuna ilişkin usul hükümleri, burada da bir hüküm bulunmuyorsa Hukuk Muhakemeleri Kanunu hükümleri uygulanacak, ancak konu hakkında özel kanunlarda bir hüküm varsa ilk önce söz konusu hüküm uygulanacaktır.¹¹ Ayrıca aile mahkemelerinde uygulanacak yargılama usulü hakkında Aile Mahkemeleri Kanunu'nda ve Türk Medeni Kanunu'nda herhangi bir düzenleme yer almaması ve aile mahkemelerinin asliye hukuk mahkemesi düzeyinde mahkeme olmaları (Aile Mah K m 2/f 1) dolayısıyla da kural olarak asliye hukuk mahkemelerinde geçerli olan yazılı yargılama usulü uygulanacaktır.¹²

⁹ Özbay ve Aydemir (n 2) 132.

¹⁰ Çelik (n 4) 23; Özbay ve Aydemir (n 4) 465; benzer şekilde Pekcanitez, Atalay ve Özekes (n 4) 50; Atalı, Ermenek ve Erdoğan (n 4) 137; L. Şanal Görgün, Levent Börü ve Mehmet Kodakoğlu, *Medenî Usul Hukuku* (12. Baskı, Yetkin Yayınları 2023) 38.

¹¹ Bkz Kuru ve Aydın (n 3) 1789-1787; Kuru ve Aydın (n 4) 665; Tanrıver (n 2) 186; Aras (n 4) 159; Akkan (n 2) 200; Çelik (n 4) 24; Arslan (n 4) 199; İbrahim Cıgla, *Aile Mahkemelerinde Çalışma Yöntemi* (1. Baskı, Vedat Kitapçılık 2008) 94; İbrahim Ercan, ‘Aile Mahkemesinde Uyuşmazlıkların Sulh Yoluyla Çözümlemesi’ (Prof. Dr. Yavuz Alangoya için Armağan 2007) 73. Konuyla ilgili olarak ayrıca bkz Karlı (n 2) 103-104. Aile Mahkemeleri Kanunu'nda yargılama usulü ile ilgili olarak hâkimin tarafları sulhe teşvik etmesi hususundaki yukarıda verilen birinci fıkradan başka bir hüküm bulunmaması dolayısıyla bunun dışındaki konularda öncelikle Türk Medeni Kanunu'nun usule ilişkin hükümlerine bakmak gerekmektedir. Bu konuda en önemli hükümlerden biri, evlenmenin butlanında yargılama usulünü düzenleyen TMK m 160'ta da atfı yapılan, “*Boşanmada yargılama usulü*” başlıklı TMK m 184, diğeri ise soybağı ile ilgili davalarda usule ilişkin hükümlerin düzenlendiği TMK m 284'tür (bkz Özbay ve Aydemir (n 4) 466-467, dn 6; Çelik (n 4) 25-26; ayrıca soybağı davalarında usule ilişkin geniş bilgi için bkz Murat Uyumaz, *Soybağı Davalarında Usule İlişkin Hükümler* (Adalet Yayınevi 2015) 71 vd).

¹² Tercan (n 4) 41; Tanrıver (n 2) 186; Süha Tanrıver, *Türk Aile Mahkemeleri* (Yetkin Yayınları 2014) 63; Süha Tanrıver, ‘Aile Mahkemeleri Üzerine Bazı Düşünceler’, *Makalelerim I* (1985-2005), B. 1 (2005) 186; Arslan, Yılmaz, Taşpınar Ayyaz ve Hanağası (n 2) 798; Akkan (n 2) 200; Karlı (n 2) 104; Çelik (n 4) 24; Görgün, Börü ve Kodakoğlu (n 10) 39; Özbay ve Aydemir (n 2) 124; Özbay ve Aydemir (n 4) 466; Çetin (n 3) 14. Buna karşılık, HMK m 316/ f 1, ç bendine göre, her çeşit nafaka davaları ile velayet ve vesayete ilişkin dava ve işler ile aile mahkemesinin görevine giren diğer tüm çekişmesiz yargı işlerinde (HMK m 382/f 2, b) basit yargılama

Aile mahkemelerinde hâkimin gerektiğinde uzmanlardan¹³ da yararlanabileceği açıkça Kanun metninde belirtilmiştir (Aile Mah K m 7/f 1).¹⁴

I. AİLE MAHKEMESİNDE KENDİSİNDEN YARARLANILAN UZMANLARA GENEL BAKIŞ

Aile Mah K'nin "Uzmanlardan yararlanma" başlıklı 5. maddesine¹⁵ göre;
"Aile mahkemeleri,

1. Davanın esasına girilmeden önce veya davanın görülmesi sırasında, mahkemece istenen konular hakkında taraflar arasındaki uyuşmazlık nedenlerine ilişkin araştırma ve inceleme yapmak ve sonucunu bildirmek,

2. Mahkemenin gerekli gördüğü hâllerde duruşmada hazır bulunmak, istenilen konularla ilgili çalışmalar yapmak ve görüş bildirmek,

3. Mahkemece verilecek diğer görevleri yapmak,
üzere tercihen; evli ve çocuk sahibi, otuz yaşını doldurmuş ve aile sorunları alanında lisansüstü eğitim yapmış olanlar arasından Adalet Bakanlığınca adliyelerde görevlendirilen **psikolog**, **pedagog** ve **sosyal çalışmacılardan yararlanılır**.

Bu görevlilerin bulunmaması, iş durumlarının müsait olmaması veya görevin bunlar tarafından yapılmasında hukukî veya fiilî herhangi bir engel bulunması ya da başka bir uzmanlık dalına ihtiyaç duyulması hallerinde, diğer kamu kurum ve kuruluşlarında çalışanlar veya serbest meslek icra edenlerden yararlanılır.

Bu uzmanlar, 12/1/2011 tarihli ve 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanununda düzenlenen hâkimin reddi sebeplerine göre reddolunabilir."

usulü uygulanır (bkz Akkan (n 2) 200; Tanrıver (n 2) 186; Görgün, Börü ve Kodakoğlu (n 10) 39; Özbay ve Aydemir (n 2) 124; Özbay ve Aydemir (n 4) 466-467; Çetin (n 3) 14-15).

¹³ Bkz aşa II.

¹⁴ Akkan (n 2) 201; Özbay ve Aydemir (n 4) 467.

¹⁵ Söz konusu madde başlığı, Kanunun ilk halinde "Aile mahkemeleri bünyesinde bulunan uzmanlar" şeklinde olup maddenin içeriği de buna uygun olarak "Her aile mahkemesine, ... Adalet Bakanlığınca, tercihen; evli ve çocuk sahibi, otuz yaşını doldurmuş ve aile sorunları alanında lisansüstü eğitim yapmış olanlar arasından, birer psikolog, pedagog ve sosyal çalışmacı atanır." şeklinde idi. Dolayısıyla aile mahkemelerinde görülecek dava ve işlerde kendisinden yararlanılacak uzmanların ataması, doğrudan aile mahkemesi bünyesine yapıldığından anılan bu uzmanlar öncelikle aile mahkemesinin personeli olmaktadır. Ancak 17.10.2019 tarihli ve 7188 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'un (RG 24.10.2019/ 30928) 14. maddesiyle bu madde başlığı "Uzmanlardan yararlanma" şeklinde değiştirilmiş, bu değişikliğe uygun olarak da madde içeriği "Aile mahkemeleri, ... Adalet Bakanlığınca adliyelerde görevlendirilen psikolog, pedagog ve sosyal çalışmacılardan yararlanılır." şeklinde değiştirilerek anılan bu uzmanların aile mahkemelerine değil adliyelere atanacağı belirtilmiştir [bkz Özbay ve Aydemir (n 2) 124, dn 320]. Keza anılan maddenin gerekçesinde de bu husus "Maddeyle, 4787 sayılı Kanunun 5 inci maddesinde yapılan değişiklikle, uzmanların aile mahkemesi bünyesine atanmaları usulünden vazgeçilerek, adliyelerde kurulacak müdürlükler bünyesine alınması amaçlanmaktadır. Böylelikle, aile mahkemelerinde uzmanlar tarafından verilen hizmetin daha etkin ve hızlı görülmesi, ayrıca bu görevlilerin uzman ihtiyacı olan diğer mahkemelere de hizmet verebilmesi sağlanmaktadır" şeklinde ifade edilmiştir (TBMM Yasama Dönemi: 27, Yasama Yılı: 3; <<https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem27/yil01/ss105.pdf>> Erişim Tarihi: 10.07.2020.

Bu hükümden de anlaşılacağı üzere aile mahkemelerinin bünyesinde, davanın esasına girilmeden önce veya davanın görülmesi sırasında, mahkeme tarafından istenen konular hakkında, taraflar arasındaki uyuşmazlık nedenlerine ilişkin araştırma ve inceleme yaparak sonucunu bildirmek; yine mahkemenin gerekli gördüğü hâllerde duruşmada hazır bulunmak, istenilen konularla ilgili çalışmalar yapmak ve görüş bildirmek; son olarak mahkemece verilecek diğer görevleri yapmak, üzere tercihan; evli ve çocuk sahibi, otuz yaşını doldurmuş ve aile sorunları alanında lisansüstü eğitim yapmış olanlar arasından Adalet Bakanlığı tarafından adliyelerde görevlendirilen, mesleği **psikolog**, pedagog ve sosyal çalışmacı olan uzmanlardan yararlanılacağı kabul edilmiştir (Aile Mah K m 5/f 1).¹⁶ Ancak Kanun'da sayılan söz konusu nitelikler, uzmanların atanması için gerekli olan zorunlu nitelikler olmayıp, sadece mevcut uzmanlar arasından öncelikli tercih sebebi olarak kabul edilmektedir.¹⁷ Ayrıca Aile Mah K m 5/f 2'ye göre aile mahkemesinde bu görevlilerin bulunmaması, iş durumlarının uygun olmaması veya görevin bunlar tarafından yapılmasında hukuki veya fiili herhangi bir engelin bulunması ya da başka bir uzmanlık dalına ihtiyaç duyulması hallerinde, diğer kamu kurum ve kuruluşlarında çalışanlar veya serbest meslek icra edenlerden yararlanılabilecektir.¹⁸

Bunun dışında Çocuk Koruma Kanunu'nun "Çocuk Teslimi ve Çocukla Kişisel İlişki Kurulması" başlıklı dördüncü kısmında belirtilen 41/A maddesinde şu hüküm öngörülmüştür:

"Madde 41/A- (Ek:24/11/2021-7343/39 md.)

(1) Çocuk teslimi veya çocukla kişisel ilişki kurulmasına dair aile mahkemeleri tarafından verilen ilam veya tedbir kararları, çocuğun üstün yararı esas alınarak, Adalet Bakanlığınca kurulan adli destek ve mağdur hizmetleri müdürlüklerince bu Kısım hükümlerine göre yerine getirilir.

(2) Müdürlüklerde müdür, yeteri kadar müdür yardımcısı ve personel ile psikolog, pedagog ve sosyal çalışmacı Adalet Bakanlığı tarafından görevlendirilir.

(3) Müdürlük bulunmayan yerlerde bu Kısım kapsamında yer alan görevler, Adalet Bakanlığınca belirlenen hukuk mahkemeleri yazı işleri müdürlüğü tarafından yerine getirilir.

(4) İlam ve tedbir kararlarının yerine getirilmesinde çocuğun yerleşim yeri müdürlüğü yetkilidir.

*(5) İlam ve tedbir kararları müdürlük tarafından görevlendirilen **psikolog**, pedagog, sosyal çalışmacı, çocuk gelişimci ve rehber öğretmen gibi uzmanlar, uzmanın bulunmadığı yerlerde ise öğretmen marifetiyle yerine getirilir.*

¹⁶ Bkz Arslan, Yılmaz, Taşpınar Ayvaz ve Hanağası (n 2) 798; Karslı (n 2) 104; Çelik (n 4) 104; Özbay ve Aydemir (n 4) 469.

¹⁷ Çelik (n 4) 104; Özbay ve Aydemir (n 4) 469.

¹⁸ Arslan, Yılmaz, Taşpınar Ayvaz ve Hanağası (n 2) 798; Karslı (n 2) 104; Çelik (n 4) 104; Özbay ve Aydemir (n 4) 469.

(6) İlam ve tedbir kararlarını yerine getirmek için müdürlüğün talebi üzerine, valilikler tarafından kamu kurum ve kuruluşlarında görevli, beşinci fıkrada belirtilen uzmanların yer aldığı bir görevli listesi oluşturulur. Bu uzmanların yeterli sayıda olmaması hâlinde öğretmenler de listeye dâhil edilir. Bu listede yer alan uzman ve öğretmenlerin görev yapacakları yer ve tarihler müdürlükler tarafından belirlenir.”

Yukarıda da bahsedildiği üzere, 7343 sayılı Kanun’un 39 ve devamındaki maddeler ile Çocuk Koruma Kanunu’na “Dördüncü Kısım” olarak ihdas edilen 41/A ve devamındaki maddeler kapsamında “Çocuk Teslimi ve Çocukla Kişisel İlişki Kurulmasına” ilişkin aile mahkemeleri tarafından verilen ilam veya tedbir kararlarının, Adalet Bakanlığınca kurulan adli destek ve mağdur hizmetleri müdürlüklerince yerine getirileceği düzenlenmiştir. Anılan müdürlüklerde ise müdür, yeteri kadar müdür yardımcısı ve personel ile **psikolog**, pedagog ve sosyal çalışmacı Adalet Bakanlığı tarafından görevlendirilecektir (ÇKK m 41/A/f 2). Dolayısıyla bu son düzenleme ile de aile mahkemesi tarafından kendisinden yararlanılan uzmanların artık esas itibari ile “adli destek ve mağdur hizmetleri müdürlüğü” bünyesinde görevlendirilmesi, bu müdürlüklerin bulunmadığı yerlerde ise Aile Mah K m 5 hükmü gereğince “adliyelerde” görevlendirilmesi gerekmektedir.¹⁹

II. GENEL ANLAMDA UZMANLAR VE HUKUKİ NİTELİĞİ

A. GENEL ANLAMDA UZMANLAR

Aile mahkemelerinde kendilerinden yararlanılacak olan uzmanlar, esas olarak eşler arasındaki uyuşmazlık nedenlerinin tespit edilmesi, küçükler hakkında koruyucu, eğitici ve sosyal önlemler alınması, eş ve çocukların karşı karşıya oldukları sorunların tespiti ve sulh ile çözümünün sağlanması gibi amaçlarla belirlenen gün ve saatte eşlerle bireysel ve birlikte, varsa çocuklar ile de bireysel görüşmeler yapmak suretiyle düzenledikleri rapor ile hâkimin karar verme sürecinde görüş bildirmektedir.²⁰ Bununla birlikte uzmanlar, boşanma davasının tarafları olan çiftlerle görüşmeleri sırasında bunların duygularını anlamak suretiyle öncelikle çiftlerin uzlaşma sağlayıp sağlayamayacağını belirlemeye çalışırlar. Şayet eşlerin içerisinde buldukları çıkmazlar uzman yardımıyla da çözülemezse, mahkeme çiftlerin boşanmasına karar verebilecektir. Eğer boşanma kararı her iki taraf için de daha uygun görülüyorsa bu karar da bir uzlaşma olarak kabul edilmektedir. Tüm bunlardan anlaşılacağı üzere, aile mahkemesinde uzmanlardan yararlanılmasının amacının, tarafların evliliklerinin sosyal ve psikolojik bakımdan bitip bitmediğinin tespit edilmesidir.²¹

¹⁹ Bkz ve karşı Özbay ve Aydemir (n 2) 125-126, dn 321.

²⁰ Neşe Doğan Yüksel, ‘Nereden Çıktı Aile Mahkemelerindeki Bu Uzmanlar’ (2012) 99 TBBD 417, <<http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2012-99-1175>> Erişim Tarihi: 05.06.2020; Özbay ve Aydemir (n 4) 484.

²¹ Orhan Filiz, ‘Türkiye’de Aile Mahkemeleri Uygulaması ve Uygulamanın Değerlendirilmesi Üzerine Bir Araştırma’ (Nisan-Mayıs-Haziran 2011- Y 12) 7 (25) Aile ve Toplum 84, bkz <<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/198035>> Erişim Tarihi: 15.06.2020; Özbay ve Aydemir (n 4) 484-485.

Mahkemede çocukların dinlenilmesinde de uzmanların önemli bir işlevi söz konusudur. Zira Yargıtay, duygu ve isteklerine makul gerekçeler üretebilecek, görüşlerini ifade edebilecek durumda olan idrak çağındaki çocukların gerektiğinde uzmanlar aracılığıyla dinlenilmemesini, eksik inceleme olarak kabul ederek bu durumu bozma sebebi saymaktadır.²²

Her ne kadar bazı aile mahkemelerindeki görüşme yerlerinin yetersizliği, aile mahkemesinde kendisinden yararlanan söz konusu uzmanlardan beklenen katkılarının elde edilmesinde sorun oluşturabilmekteyse de bu uzmanların, aile hukukuna ilişkin davaların çoğunda etkin olarak rol almasının, toplum ve aile yapısına olumlu katkılarda bulunduğu şüphesizdir.²³

B. UZMANLARIN HUKUKİ NİTELİĞİ

Aile mahkemelerinde kendilerinden yararlanan uzmanların (psikolog dahil) hukuki niteliği konusunda Türk hukuk doktrininde farklı görüşler ileri sürülmüştür.²⁴

Bu husustaki bir görüş, uzmanların Hukuk Muhakemeleri Kanunu anlamında bilirkişi konumunda olduğu yönündedir.²⁵

Bu konudaki ikinci görüş ise uzmanları bilirkişi olarak kabul etmenin mümkün olmadığını; zira bilirkişilerin uyuşmazlığın çözümü açısından önem taşıyan özel ve teknik konularda (karş HMK m 266) görüşlerini mahkemeye sunduklarını, uzmanların ise maddi vakıaların ortaya çıkmasının nedenlerini araştırdığını ve analiz ettiğini ileri sürmektedir.²⁶ Hatta bu görüş çerçevesinde, bu uzmanlar için “teknik müşavir” terimi kullanılmakta ve uzmanların

²² Bkz Yargıtay 2 HD, E 2010/12050, K 2011/12818, T 20.07.2011 kararı: “*Velayet düzenlemesi yapılan ortak çocuklardan Sinem 2000 doğumlu olup, idrak çağındadır. Çocuk Haklarının Kullanılmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesinin 4, 6 ve Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşmesinin 12. maddesi; çocukları ilgilendiren davalarda, idrak çağındaki çocuğun görüşünün alınacağı ve görüşüne gereken önemin verilmesi gerektiğini öngörmektedir. Açıklanan sebeplerle velayet düzenlemesine konu her iki çocuğu da kapsayacak şekilde idrak çağında olan çocuğun görüşünün alınarak gerektiğinde uzman incelemesi yaptırılarak, velayet düzenlemesi yapılması gerekirken eksik inceleme ve araştırmayla yazılı şekilde karar verilmesi isabetsiz olup; bozmayı gerektirmiştir.*” Aynı yöndeki kararlar için bkz Yargıtay 2 HD, E 2003/1779, K 2003/2976, T 06.03.2003; 2. HD, E 2003/3393, K 2003/4801, T 03.04.2003 (KİBB, Erişim Tarihi: 20.06.2020).

²³ Filiz (n 21) 86; Özbay ve Aydemir (n 4) 485.

²⁴ Konuyla ilgili olarak bkz Baran Çiftçi, ‘Aile Mahkemeleri Uzmanlarının Hukuki Niteliği ve Mesleki Uygulama Sorunları’ (2007) 65 (3) ABD, 173-178, <www.ankarabarasu.org.tr/siteler/ankarabarasu/tekmakale/2007-3/14.pdf> Erişim Tarihi: 10.06.2020; Çelik (n 4) 105; Özbay ve Aydemir (n 4) 485 vd.

²⁵ Selma Baktır, *Aile Mahkemeleri* (Yetkin Yayınları 2003) 65; Çiftçi (n 24) 176; Bahattin Aras, *Boşanma Davalarında Yargılama Usulü ve Aile Mahkemeleri* (Genişletilmiş Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, Adalet Yayınevi 2011) 118; Aras (n 4) 169.

²⁶ Tanrıver, ‘Aile Mahkemeleri’ (n 12) 31-32; Tercan (n 4) 32; Çelik (n 4) 105. ABD Hukukunda da benzer şekilde, aile mahkemelerinde görev yapan personel ve uzmanların özel bilgi ve yeteneklerini hâkimlerin arka plandaki bilgisine sundukları ve bu bilgileri yargılamaya getirmek suretiyle bir tür danışmanlık hizmeti yaptıkları ifade edilmektedir (bkz Elizabeth D Dyson and Richard B. Dyson, ‘Family Courts in the United States’ (1968) Vol 8 Journal of Family Law 540).

teknik müşavir sıfatıyla son derece önemli bir işlevi yerine getiren bir devlet memuru olduğuna vurgu yapılmaktadır.²⁷

Biz de ikinci görüşe katılmaktayız. Zira bilirkişiler doğrudan uyuşmazlığa konu maddi vakıalarla ilgilenirken; uzmanlar maddi vakıaların temelinde yatan sebepleri araştırarak hâkime yardımcı olurlar²⁸. Bu bakımdan uzmanların raporunda yapacağı tespitlerin, daha ziyade maddi vakıaların kaynaklandığı nedenlerin, sosyo-ekonomik veya sosyolojik temellerinin, sağlıklı bir şekilde kavranıp, analiz edilip değerlendirilmesinde yardımcı oldukları söylenebilir.²⁹

Aile mahkemesinde kendisinden yararlanan uzmanlar (özelde ise psikologlar) ile bilirkişiler arasında ise birçok konuda farklılıklar bulunmaktadır. Şöyle ki:

(i) Öncelikle aile mahkemelerinde kendisinden yararlanan uzmanlar (özelde psikologlar), sadece bu işleri yapmak üzere atanmış devlet memuru statüsünde olan kamu görevlileri olduğundan devletten maaş alırken, mahkemelerce görevlendirilen bilirkişiler (resmi bilirkişiler dışında) ise genellikle asıl işleri başka olup onun haricinde bilirkişilik yapan gerçek kişiler olup bilirkişilik yaptıkları zaman mahkemeden ayrıca yargılama gideri kapsamında bir ücret alırlar.³⁰ Dolayısıyla aile mahkemesinde kendisinden yararlanan uzmanlar, bilirkişiden farklı olarak yargılama sürecine katkı sağlayan, teknik ve uzman kimlikleri ön planda olan devlet memuru olarak karşımıza çıkmaktadır.³¹

(ii) Aynı şekilde aile mahkemesinde kendisinden yararlanan uzmanlara genelde davanın esasına girilmeden önce başvurulurken; delil tespiti hariç bilirkişilere davanın ilerleyen safhalarında, yani tahkikat evresinde başvurulmaktadır.³²

(iii) Başka bir farklılık, yemin konusunda karşımıza çıkmaktadır. Zira mahkeme bir dosyada bilirkişi görevlendirdiğinde, bilirkişinin, bilirkişi listesinden atananlardan olması durumunda mahkeme bilirkişiye yemin ettiğini hatırlatmak, liste dışından atanmışsa yemin ettirmek zorunda (HMK m 271) olmasına karşılık, uzmanlara (özelde ise psikologlara) yemin ettirilmesi söz konusu değildir.³³

(iv) Bir başka farklılık bilirkişi ve uzmanların mahkemeye sundukları raporların niteliği hususundadır. Bilirkişi raporları Hukuk Muhakemeleri Kanunu anlamında bir takdirli delil iken (HMK m 282); uzmanların hazırlamış oldukları raporlar, vakıalara ilişkin değil de uyuşmazlığın nedenlerine ilişkin olup takdirli delil olarak kabul edilmediklerinden; sadece

²⁷ Tanrıver, 'Aile Mahkemeleri' (n 12) 35; Tanrıver, 'Aile Mahkemeleri Üzerine Düşünceler' (n 12) 183; Tanrıver (n 2) 171.

²⁸ Aynı yönde bkz Çelik (n 4) 105; Özbay ve Aydemir (n 4) 486.

²⁹ Özbay ve Aydemir (n 4) 486-487.

³⁰ Tanrıver, 'Aile Mahkemeleri' (n 12) 33; Çelik (n 4) 105); Özbay ve Aydemir (n 4) 487.

³¹ Tercan (n 4) 32; Tanrıver, 'Aile Mahkemeleri' (n 12) 31-35; ayrıca bkz Çelik (n 4) 106; Özbay ve Aydemir (n 4) 487.

³² Tanrıver, 'Aile Mahkemeleri' (n 12) 33; Çelik (n 4) 105); Özbay ve Aydemir (n 4) 487.

³³ Tanrıver, 'Aile Mahkemeleri' (n 12) 33-34; Özbay ve Aydemir (n 4) 487.

vakialara ilişkin tespitlerinde hâkime yardımcı olan raporlardır.³⁴ Zira bilirkişiye üzerinde uyuşmazlık bulunan vakıalar için başvurulurken, uzmanlara, uyuşmazlık nedenlerini araştırmaları için başvurulmaktadır.

(v) Diğer bir farklılık bilirkişi ve uzmanların raporlarına itiraz edilip edilememesi hususundadır. Zira davanın tarafları bilirkişi raporlarına itiraz edebilirlerken; uzmanların raporlarına karşı itiraz etme imkânı bulunmamaktadır.³⁵

(vi) Bilirkişi ile uzmanlar arasındaki farklılıklardan bir diğeri görevlendirilmeleri hususunda ortaya çıkmaktadır. Zira bilirkişinin mahkemece görevlendirilmesi re'sen veya talep üzerine mümkünken (HMK m 266), uzmanlara hâkim re'sen başvurabilmektedir.³⁶

(vii) Bilirkişinin ücretini mahkeme tayin edilerek (HMK m 283) kural olarak davanın taraflarınca ödenir ve yargılama gideri olduğu için davada haksız çıkan tarafa yükletilirken (HMK m 326/ f 1 ve 2) uzmanların maaşları Devlet tarafından ödenir ve bu maaşlar daha sonra davada haksız çıkan tarafa yükletilmez.³⁷

III. AİLE MAHKEMELERİNDE KENDİSİNDEN YARARLANILAN ÖNEMLİ BİR UZMAN: PSİKOLOG

A. PSİKOLOJİ

İnsan ve hayvan davranışları ile zihinsel süreçleri üzerinde bilimsel yöntemlerle çalışan bir bilim olarak tanımlanan psikolojinin bu tanımdan, psikolojinin üç temel unsuru ortaya çıkmaktadır³⁸: Bunlar, a) psikolojinin bilimsel bir disiplin olduğu, b) insan davranışı ve zihinsel süreçlerini incelediği ve c) ayrıca hayvanları da konu edindiği şeklindedir.³⁹

Psikoloji, lise sonrası psikoloji bilim dalı bölümü bulunan üniversitelerde okunan ve genellikle dört yıl süren eğitim sonunda psikolog yetiştiren bir bilim dalıdır.⁴⁰ Eğer bir psikologdan psikolojiyi tanımlaması istenecek olsa, büyük bir olasılıkla, çoğunlukla kabul edilen tanımın “insan ve hayvan davranışlarını inceleyen bir bilim” şeklinde olduğunu belirtecektir.⁴¹ Yapılan tanımlar çerçevesinde psikoloji hem bir sanat hem de bilimdir. Psikolojinin sanat ve bilim şeklinde ikiye bölünmesi, alanın kaynaşmış bir bütün olmasını

³⁴ Tercan (n 4) 32; Tanrıver, ‘Aile Mahkemeleri’ (n 12) 33-34; Çelik (n 4) 105-106; Özbay ve Aydemir (n 4) 487.

³⁵ Tercan (n 4) 32; Tanrıver, ‘Aile Mahkemeleri’ (n 12) 31-35; ayrıca bkz Çelik (n 4) 106; Özbay ve Aydemir (n 4) 487.

³⁶ Tercan (n 4) 32; Özbay ve Aydemir (n 4) 488.

³⁷ Tercan (n 4) 33; Özbay ve Aydemir (n 4) 488.

³⁸ Yaşar Özbay, ‘Eğitim Psikolojisi’, (Edt Yaşar Özbay ve Serdar Erkan, Eğitim Psikolojisi, Pegem Akademi, Şubat 2011) 5.

³⁹ Morgan, Clifford T, *Psikolojiye Giriş* (Düzeltilmiş ve Gözden Geçirilmiş 19. Baskı, Edt Sirel Karakaş ve Rükzan Eski, Eğitim Akademi Yayınları 2011) 5; Özbay ve Aydemir (n 4) 478, dn 41.

⁴⁰ Babaoğlu, Ali Nihat, *50 Soruda Psikiyatri, Bilim ve Gelecek Kitaplığı* (Kitap Dizisi: 11, 7 Renk Basım Yayım ve Filmcilik, Kasım 2011) 12-13.

⁴¹ Morgan (n 39) 5.

güçleştirir. Örneğin, davranışlarımızı kontrol eden beyin hücrelerimiz üzerindeki araştırmalar, yani bilimsel yön ile insanlarda renklere karşı duyarlılık duygularının geliştirilmesiyle uğraşan sanat yönü arasındaki uçurum oldukça geniş durumdadır.⁴²

Psikoloji, tüm bilimler içinde belki de insanlara en gizemli gelen ve yanlış yorumlara en açık bilim olarak kabul edilmektedir. Her ne kadar psikolojiye ilişkin düşünceler günlük hayatın içine girmiş olsa da psikolojinin konusunun ne olduğu ve psikologların gerçekte ne yaptıkları çoğu insan için hâlâ belirsizdir. Bazılarının psikoloji denince gözlerinin önüne ya akıl hastalıklarıyla uğraşan bir kuruluştaki çalışan ya da fareler üzerinde laboratuvar deneyleri gerçekleştiren beyaz gömlekliler gelir. Bazıları ise hayalinde, kanepedeki hastasına Orta Avrupa aksanıyla konuşarak psikanaliz yapan veya eğer film senaryoları gerçeği yansıtıyorsa bir tür zihin kontrolü gerçekleştirmek için entrikalar çeviren bir adam canlandırır.⁴³

Psikoloji günümüzde hayatın her alanında kendisini hissettiren bir bilim dalı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bilim dalı, reklamlardan, zayıflama rejimlerine, personel seçiminden, iş veriminin artırılmasına ve modern yönetim ilkelerinin işletmelerde uygulanmasına kadar geniş bir alana yayılmıştır. Psikoloji, insan davranışlarının bilimi olduğundan, bireyin değişik türlerden davranışlarını sürekli olarak inceler ve ilgilenen bireye, kendi davranışlarını daha iyi anlayabilme imkânı verir. Böylece birey kendi davranışlarının nedenleri konusunda da bilinçli bir insan haline gelir. Bu şekilde bilinçlenmiş bir eş, ana-baba, öğretmen, yönetici veya işveren daha sağlıklı davranma imkânına kavuşur.⁴⁴ Psikoloji ayrıca toplum olarak daha sağlıklı ve demokratik bir düzen oluşturmayı kolaylaştırır.⁴⁵

B. PSİKOLOG KİMDİR?

1. Genel Olarak Psikolog

Türk Psikologlar Derneğince psikolog terimi ‘bir üniversitenin psikoloji bölümünde en az dört yıllık bir lisans programından mezun olan kişi’ olarak tanımlanmıştır.⁴⁶ Bir başka tanıma göre psikolog, insanların psikolojik sorunlarla ilgilenen, bireylerin duygu ve düşüncelerini, davranışlarını, zekâ ve yeteneklerini anlamaya çalışarak, onların davranışlarının düzeltilmesine ve geliştirilmesine katkıda bulunan, çözüm yolları sunan şahıslardır.⁴⁷ Bu anlamda psikoloğun, insan davranışlarıyla oluşan sosyal olayları, bireyin çevresiyle ilişkilerini, çevreye uyum sürelerini, bu ilişkilerdeki uyumsuzlukları incelemek suretiyle psikolojik ve

⁴² Morgan (n 39) 5.

⁴³ Psikoloji Kitabı, Akademik Kitap Kulübü (1. Baskı, Alfa Basım 2012) 10.

⁴⁴ Cüceloğlu, Doğan, *İnsan ve Davranışı* (15. Baskı, Remzi Kitabevi Eylül 2006) 24.

⁴⁵ Cüceloğlu (n 44) 24. Psikoloji hakkındaki çeşitli yaklaşım türleri (nörobiyolojik, davranışsal, bilişsel, psikoanalitik ve fenomenolojik yaklaşımlar) hakkında bkz Cüceloğlu (n 44) 26 vd.

⁴⁶ Haluk A Savaş, Mehmet Yumru, Leyla Göral ve Özen, Murat Eren, ‘Türkiye’nin Güneydoğusunda Psikiyatrik Hastalıklar Bağlamında Psikiyatri ve Psikoloji İlişkili Bilgi ve Tutumlar: Gaziantep Şehrinden Bir Kesit’ (2006) 7 *Anadolu Psikiyatri Dergisi* 141.

⁴⁷ Baktır (n 25) 59, 60; Filiz (n 21) 85; Çağlar Özel ve Erol Tatar, ‘Aile Mahkemelerinin Yapısı ve Kararları Üzerine Genel Bir Değerlendirme’ (Ocak- Haziran 2008) *Sosyo Ekonomi* 59; Özbay ve Aydemir (n 4) 476-477.

davranışsal sorunları belirleyerek çözüm yolları sunduğu belirtilebilir.⁴⁸ Bu uzmanlar da başta Sağlık Bakanlığı ve üniversitelere bağlı ruh ve sinir hastalıkları hastanelerinde olmak üzere, kreş ve çocuk bakımevlerinde, ruh sağlığı ünitelerinde, ıslahevlerinde, cezaevlerinde ve daha birçok kurum ve kuruluşta,⁴⁹ konumuzla ilgili olarak da aile mahkemeleri başta olmak üzere diğer mahkemeler ve adli destek ve mağdur hizmetleri müdürlüklerinde kendisine verilen görevleri yerine getirmektedir.⁵⁰

Görevini yaparken psikolojik araştırma yöntemlerini kullanan psikolog, öncelikle ele aldığı konuyu gözlemler. Bu gözlemi esas olarak olayların ya da bireyin doğal koşulunda yerine getirmelidir. Ayrıca psikolog isterse, konuyu bir sıraya koyarak da ele alabilir. Buna deney adı verilmektedir.⁵¹

Psikologların fikirleri ve kuramları günlük hayatlarımızın birer parçası haline gelmiştir; o kadar ki davranışsal ve zihinsel süreçlerle ilgili bulgularının çoğu artık kısaca “sağduyu” olarak görülmektedir. Bununla birlikte psikolojide keşfedilen bazı buluşlar içgüdüsel duygularımızı doğrular ve pek çoğu bizi bir kez daha düşünmeye zorlarken psikologlar bazı buluşlarıyla da köklü ve geleneksel inançları sarsarak insanları sık sık şaşırtmakta ve öfkelenmektedirler. Kısacık tarihi boyunca psikoloji bize, düşünce biçimlerimizi değiştirecek ve kendimizi, başka insanları ve içinde yaşadığımız dünyayı anlamamıza yardımcı olacak pek çok fikir vermiştir.⁵²

2. Psikoloğun Pedagogtan Farkı

Psikoloğun pedagoğtan farklı olduğu unutulmamalıdır. Pedagoji eğitim bilimi anlamına gelmekte olup, çocukların ve gençlerin maddi ve manevi gelişimini amaçlamaktadır. Pedagog ise eğitim uzmanı olarak⁵³ özellikle çocuklarla ilgili çalışmalar yapan, çocukların sosyal sorunlarıyla ilgilenen, çocuk gelişimi öğretmenliği görevi de ifa eden görevlilerdir. Bu uzmanlar daha çok, MEB’e bağlı kız meslek, Anadolu kız meslek, ilköğretim okulları ve diğer resmi ya da özel kurumların anaokulu, anasınıfı, kreş, yuva, çocuk kulübü gibi okul öncesi eğitim yerlerinde, çocuklara ilişkin yayınların hazırlığında ve ayrıca kadının çalışma hayatına atılması ve çocuk ilişkileri konularında görev yaparlar.⁵⁴

⁴⁸ Aydın Güven, *Çocukla Kişisel İlişki Kurulmasına Dair İlamların İcrası* (Adalet Yayınevi 2016) 153; Bakır (n 25) 60; Özbay ve Aydemir (n 4) 477.

⁴⁹ Ali Karagülmez ve Sami Sezai Ural, *Aile Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yargılama Usulleri* (Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 2. Baskı, Seçkin Yayıncılık 2003) 172; ayrıca bkz Bakır (n 25) 59-60; Filiz (n 21) 85.

⁵⁰ Bkz Özbay ve Aydemir (n 4) 477.

⁵¹ Filiz (n 21) 85; Özbay ve Aydemir (n 4) 477.

⁵² Psikoloji Kitabı (n 43) 13.

⁵³ Özel ve Tatar (n 47) 59.

⁵⁴ Karagülmez ve Ural (n 49) 171; ayrıca bkz Filiz (n 21) 85. Ülkemizde 06.11.1981 tarihli, 17506 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu’nun yürürlüğe girmesinden sonra Yükseköğretim Kurumlarına (YÖK) bağlı üniversitelerde pedagoji bölümleri kaldırılmıştır. Bugün için Eğitim Programları ve

Pedagog, çalıştığı sahaya bağlı olarak; çocuğun sorunlarıyla ilgili olarak, nedenlerini araştırır ve bünyeye uygun çözüm önerileri geliştirir; ele aldığı çocuk grubunun düzeyine uygun çalışmalar yapar; alanı ile ilgili gelişmeleri izleyerek, yeni çözüm yöntemlerini dikkate alır; bünyesinde görev yaptığı kurumlarda, kanun ve benzeri kurullarla verilen görevleri yerine getirir.⁵⁵

3. Psikoloğun Psikiyatristten Farkı

Açıklamalı psikiyatri sözlüğünde psikiyatrist, “zihinsel ve duygulanım bozukluklarının tanı, tedavisi ve önlenmesinde uzmanlaşmış doktor”⁵⁶ olarak tanımlanmıştır.

Psikolog ile psikiyatr arasındaki fark çoğu kez karıştırılmaktadır. Bu karıştırma anlaşılabilir, çünkü her ikisi de çoğu kez benzer işler yaparlar. Yani, her ikisi de psikolojik sorunları olan kişileri tedavi ederler. İkisi arasındaki en belirgin fark, klinik psikoloğun normal olarak Bilim Doktoru (Ph. D.) derecesi, psikiyatrin ise Tıp Doktoru (M D.) derecesi olmasıdır. Bu farka göre psikoloğun tıp eğitimi yoktur ve bu yüzden tıbbi tedavi (ilaçlar, ameliyat ve benzeri terapi çeşitleri) uygulayamaz. Aynı zamanda bir tıbbi bozukluğun olması halinde hastanın bir psikiyatr tarafından görülmesi gerekir. Ayrıca bir hastayı ancak bir psikiyatr hastane bakımına ve tedavisine alabilir. Öte yandan iyi eğitildiklerinde her ikisi de aynı ustalıklarla psikoterapi uygulayabilirler. Başka bir farklılık, çok açık olmasa da psikologların araştırma alanında genellikle daha iyi eğitilmiş olmalarıdır ve aktif olarak araştırma yapan psikolog sayısı çok daha fazladır.⁵⁷

C. PSİKOLOĞUN GÖREVLERİ

Psikolojinin çok değişik türde uzmanlık dalları olmakla birlikte, psikologların⁵⁸ çalıştığı sahaya bağlı olarak başlıca görevleri şunlardır:

- 1) Psikolojik sorunu olan kişiyi, tek başına ve çevresiyle birlikte, psikolojik araştırma yöntemlerini kullanarak incelemek suretiyle sorunları ve bunların kaynağını belirlemeye çalışmak,
- 2) Değişik görüşme tekniklerini kullanarak kişinin, sorunlarının nedenlerini kendisinin de görmesini sağlayarak, çözümünde yardımcı olmak,
- 3) Şayet bir kurum bünyesinde çalışıyorsa bünyesinde çalıştığı kurumdaki değerlendirilecek kişilerin öncelikle sosyal durumunu belirleyerek, psikolojik sağlığını iyileştirici, koruyucu ve geliştirici çalışmalar yapmak,

Öğretim Bölümü ile Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Bölümü mezunları pedagog olarak atanmaktadır. Bkz <<https://tr.wikipedia.org/wiki/Pedagog>> Erişim Tarihi: 20.02.2024.

⁵⁵ Bkz Filiz (n 21) 85.

⁵⁶ Dyson and Dyson (n 26) 556.

⁵⁷ Morgan (n 39) 9.

⁵⁸ Psikolog ve hukuk ilişkisi hakkında bkz Jerome Bruner, ‘Psychologist and the Law’ (1992) Vol 37 New York Law School Law 173-183.

4) Şayet bir kurum bünyesinde çalışıyorsa bünyesinde görev yaptığı kurumlarda, kanun ve benzeri kurullarla verilen görevleri yapmak.⁵⁹

Bu anlamda, uygulamada velayet davalarında sosyal çalışmacı görevlendirilmesi tercih edilirken, konu eşlerin sorunlarının tespiti hususunda yoğunlaşıyorsa o takdirde psikolog görevlendirilmesinin tercih edildiği görülmektedir.⁶⁰ Özellikle uzmanların/ psikologların hâkimlerin bilinçli kararlara varmalarına yardımcı olma konusunda önemli oldukları da belirtilmektedir.⁶¹

D. KAZAI İÇTİHATLARDA PSİKOLOGLAR

Aile Mahkemelerinde kendisinden yararlanan uzmanların hangi konularda uzman olarak faaliyet gösterdikleri ile ilgili olarak oldukça fazla kazai içtihat söz konusudur. Özellikle Yargıtay kararlarının birçoğunda uzman araştırılmasına ihtiyaç bulunduğu yapılmaktadır. Bu anlamda; velayet davalarında çocuğun üstün yararının belirlenmesinde ve özellikle tarafların barınma, gelir, sosyal ve psikolojik durumlarına göre çocuğun sağlıklı gelişimi için velayeti üstlenmeye engel bir durumun bulunup bulunmadığının tespitinde özellikle psikologlardan ve diğer uzmanlardan yararlanıldığı görülmektedir.⁶²

Ayrıca boşanma davası açan eşlerin zaman zaman sakın ve makul düşünmeleri ve değerlendirme yapmaları imkânsız hale gelebilmekte ve genellikle müşterek çocuklarını

⁵⁹ Filiz (n 21) 86; Özbay ve Aydemir (n 4) 478.

⁶⁰ Esin Topal, 'Aile Mahkemelerinde Uzman Raporuyla Çözülünecek Sorunlar ve Usul' (Nisan 2008) Y 11 (124) Mevzuat Dergisi 24, < <https://www.mevzuatdergisi.com/2008/04a/02.htm> > Erişim Tarihi: 05.06.2020; Özbay ve Aydemir (n 4) 478.

⁶¹ Bkz Dyson and Dyson (n 26) 556.

⁶² Özbay ve Aydemir (n 4) 478-479; bkz Yargıtay 2 HD, E 2020/28, K 2020/1504, T 24.02.2020: "... Mahkemece velayet düzenlemesi yapılırken yaşı sebebiyle velayet konusunda görüşünü açıklama olgunluğuna erişen ortak Kaan'ın görüşüne başvurulmamıştır. O halde; velayet konusunda idrak çağında bulunan ortak çocuk Kaan'ın eğitim, kültür, yaşam olanakları bakımından nerede yaşamak istediği konusunda bilgilendirilerek velayet hakkındaki görüşünün sorulması ve 4787 Sayılı Aile Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yargılama Usullerine Dair Kanun'un 5. maddesi gereğince **aile mahkemesi bünyesinde bulunan psikolog, pedagog ve sosyal çalışmacıdan oluşan uzmanlardan, her iki ebeveyn ve çocuklarla görüşmek suretiyle inceleme ve rapor istenip tarafların barınma, gelir, sosyal ve psikolojik durumlarına göre çocuğun sağlıklı gelişimi için velayeti üstlenmeye engel bir durumun bulunup bulunmadığının yaşantılan ortamında da inceleme yapmak sureti ile araştırılması ve diğer deliller de gözönüne alınmak suretiyle ebeveynlerinden hangisi yanında kalmasının çocukların menfaatine olacağı tespit edilerek tüm deliller birlikte değerlendirilip velayet ve kişisel ilişki konusunda bir karar verilmesi gerekirken eksik inceleme ve araştırmayla yazılı şekilde hüküm kurulması usul ve kanuna aykırı olup bozmayı gerektirmiştir...**" (KİBB); aynı yöndeki kararlar için bkz Yargıtay 2 HD, E 2019/5433, K 2020/22, T 13.01.2020; Yargıtay 2 HD, E 2019/7134, K 2019/11263, T 11.11.2019; Yargıtay 2 HD, E 2019/3767, K 2019/10395, T 21.10.2019; Yargıtay 2 HD, E 2019/1440, K 2019/6900, T 11.6.2019; Yargıtay 2 HD, E 2018/6175, K 2018/13552, T 27.11.2018; Yargıtay 2 HD, E 2018/7080, K 2018/13575, T 27.11.2018; Yargıtay 2 HD, E 2018/1123, K 2018/12754, T 12.11.2018; Yargıtay 2 HD, E 2018/6142, K 2018/11272, T 17.10.2018, kararlar için bkz KİBB, Erişim Tarihi: 12.02.2020.

birbirlerine karşı silah olarak kullanılmaktan çekinmedikleri görülmektedir.⁶³ İşte görevlendirilecek uzmanlar, özellikle de **psikolog** tarafları kısmen de olsa rehabilite ederek gerçeği görmelerini sağlamalı; eşlerin problemlerinin çözümü yolunda teşvik ve uyarılarda bulunmalı, onlara psikolojik destek vermeli ve danışmanlık yapmak suretiyle çocukların birbirlerine karşı silah olarak kullanılmasının önüne geçilmeye çalışılmalıdır.⁶⁴

Psikologların (ve diğer uzmanların) tarafların dava devam ederken içinde buldukları ruhsal durumu tespit etmesi; tarafların evlilik öncesi dönemlerine dair önemli bulguları tespit etmesi ve evliliğin hangi sosyal olgu ve tabana dayandığını ortaya koymak bakımından da önemli görevleri ifa ettikleri kazai içtihatlarla yansımaktadır. Bu anlamda, uzmanların, halen mevcut ise tarafların müşterek konutlarını görmeleri de önem arz etmektedir.⁶⁵ Bu konuda özellikle **psikologların**, eşlerin çocukları ile terapi yapması, bunu en az birkaç seans tekrarlaması, çocuğun hangi psikolojiye itildiğini, ana- baba ile olan bağlarını, çocuğun okul ve çevresindeki davranışlarını araştırılması gerektiğini de belirtmek gerekir.⁶⁶

Burada şu hususa vurgu yapmak gerekir ki; az yukarıda da belirtildiği üzere uygulamada velayet davalarında sosyal çalışmacının görevlendirilmesi tercih edilmektedir. Zira bu görevlendirme daha ziyade velayetin konusunun çocuk olması nedeniyle. Buna karşılık şayet konu eşlerin sorunlarının tespiti ağırlıklı ise o takdirde psikolog görevlendirilmesinin tercih edildiği görülmektedir.⁶⁷

Bu konuda diğer bir husus, çocukla kişisel ilişki kurulması hususunda göz önünde bulundurulması gereken temel ilkenin “çocuğun üstün yararı”⁶⁸ olması sebebiyle bu hususta karar verilmesinde uzmanlardan rapor alınması gerektiğidir.⁶⁹ Özellikle çocukla kişisel

⁶³ Çocuğun bir ebeveyn tarafından diğer ebeveyne karşı bilinçli ve programlı bir şekilde yabancılaştırılması çocukların velayetleri konusundaki çatışmalarda sıkça görülen bir durumdur. Yabancılaştırmanın en önemli belirtisi ise, çocuğun diğer ebeveyne karşı haksız bir şekilde iftira kampanyasına maruz bırakılmasıdır. Buna **ebeveyn yabancılaştırma sendromu** adı verilmektedir (bkz Fuat Torun, ‘Ebeveyn Yabancılaştırma Sendromu Parental Alienation Syndrome’ (2011) 3 (3) Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar- Current Approaches in Psychiatry 466-482; R A. Gardner, ‘Denial of the Parental Alienation Syndrome (PAS) Also Harms Women’ (2002/ 30) Am J Fam Ther. 191-202; Deirdre Convey Rand, ‘The Spectrum Of Parental Alienation Syndrome (Part I)’ 15 (3) American Journal of Forensic Psychology 23-52.

⁶⁴ Özbay ve Aydemir (n 4) 480.

⁶⁵ Özbay ve Aydemir (n 4) 480; bkz Yargıtay 2 HD, E 2019/4310, K 2019/8070, T 03.7.2019: “... Alınan her iki raporda tarafların yaşam alanlarına dair inceleme yapılmadığı gibi son alınan raporda çocukların beyanlarına da başvurulmamıştır. Bu sebeple aile mahkemesi bünyesinde bulunan psikolog, pedagog ve sosyal çalışmacıdan oluşan uzmanlardan inceleme ve rapor istenip...” (KİBB, Erişim Tarihi: 12.06.2020).

⁶⁶ Özbay ve Aydemir (n 4) 480.

⁶⁷ Bkz Topal (n 60); Özbay ve Aydemir (n 4) 480-481.

⁶⁸ Bkz Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme m 3; Çocuk Haklarının Kullanılmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi m I; TMK m 339/1, 343/1, 346/1; Çocuk Koruma Kanunu m 4/b.

⁶⁹ Özbay ve Aydemir (n 4) 481; bkz Yargıtay 2 HD, E 2019/6971, K 2019/11474, T 25.11.2019: “... İnceleme tarihi itibarıyla idrak çağında bulunan çocuğun kişisel ilişki konusundaki görüşü alınarak, 4787 Sayılı Aile Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yargılama Usullerine Dair Kanununun 5. maddesi gereğince, **psikolog, pedagog ve sosyal çalışmacıdan** oluşan uzmanlardan inceleme ve rapor istenilip ve gerekirse velayet görevi kendisinde bulunmayan anne de isticivap edilerek, deliller hep birlikte değerlendirilerek, **kışisel ilişki**

ilişki kurulması bakımından, sosyal çalışmacılar tarafından hazırlanan, anne ve babanın barınma ve yaşama şartlarının da değerlendirildiği **sosyal inceleme raporu** alınması oldukça önem taşımaktadır.⁷⁰ Ayrıca kazai içtihatlarda, uzman raporu dışında, idrak çağındaki çocuğun mahkeme huzurunda dinlenmesi, kişisel ilişki konusundaki görüşünün alınması ve tüm delillerle birlikte değerlendirilmek suretiyle buna göre bir karar verilmesi gerekeceği belirtilmektedir.⁷¹ Bazen de uygulamada Aile Mahkemesince “uzman refakatinde kişisel ilişki kurulmasına” karar verilmesi söz konusu olabilmektedir. Zira kişisel ilişki kurulmasındaki amaç, analık ve babalık duygularının tatmini yanında çocuğun psikolojik ve sosyal gelişiminin sağlanmasıdır. Çocuğun, gözetim olmaksızın ana veya babasından biriyle kişisel ilişkisinin sürdürülmesi, onun yüksek yararına değilse bir uzmanın gözetimi altında kişisel ilişki kurma imkânı öngörülebilecektir.⁷²

Evlenmeye izin verilmesinde de psikolog (veya diğer uzmanların) raporu önem arz etmektedir. Şöyle ki, TMK m 124/1 amir hükmüne göre on yedi yaşını tamamlamayanlar evlenemez. Ancak müteakip ikinci fıkraya göre bazı durumlarda on altı yaşını doldurmuş olmak kaydıyla erkek veya kadının evlenmesine izin verilebilir. Burada olağanüstü durumun ve pek önemli bir sebebin varlığı aranmış ve bu konuda hâkime oldukça geniş bir takdir yetkisi verilmiştir. İşte, olağanüstü durumun ve pek önemli bir sebebin varlığında Aile mahkemelerince bir **psikolog** görevlendirilip etraflıca inceleme yaptırılmadan karar verilmemesi oldukça önemlidir.⁷³ Bu uzmanlar evlenmesine izin istenen kişi, şayet bir travma yaşıyorsa bu psikolojik travmayı atlatıp atlatmadığını incelemeli ve gerekirse travmayı atlatması konusunda yardımcı olmalıdır.⁷⁴

konusunda bir karar verilmesi gerekirken; bu hususta eksik incelemeyle hüküm tesisinin ve yasaya aykırı olduğu gerekçesiyle bozulmasına karar verilmiş, ilgili bölge adliye mahkemesince verilen ikinci kararda yatılı olmayacak şekilde yeniden kişisel ilişki tesis edilmiş, bu karar davalı baba tarafından temyiz edilmiştir...” (KİBB, Erişim Tarihi: 20.06.2020).

⁷⁰ Özbay ve Aydemir (n 4) 481; Yargıtay 2 HD, E 2019/7051, K 2019/11201, T 11.11.2019: “... davalı babanın öfke kontrolü konusundaki tedavi sürecinin araştırılması; kişisel ilişki konusunda idrak çağındaki bulunan ortak çocuğun görüşünün sorulması ile uzman bilirkişiye inceleme yaptırılarak (4787 Sayılı Kanun m 5) **anne ve babanın barınma ve yaşama koşullarını da değerlendirir içerikte sosyal inceleme raporu alınması** ve tüm deliller birlikte değerlendirmek suretiyle ve infazı kabil olacak şekilde kişisel ilişki kararı verilmek üzere hükmün bozulması gerekmiştir...” (KİBB, Erişim Tarihi: 20.06.2020).

⁷¹ Özbay ve Aydemir (n 4) 482; Yargıtay 2 HD, E 2018/8107, K 2019/4787, T 16.4.2019 (KİBB, Erişim Tarihi: 20.06.2020).

⁷² Özbay ve Aydemir (n 4) 482; Yargıtay 2 HD, E 2018/6211, K 2018/11492, T 18.10.2018 (KİBB, Erişim Tarihi: 20.06.2020).

⁷³ Özbay ve Aydemir (n 4) 484.

⁷⁴ Topal (n 60); Özbay ve Aydemir (n 4) 484.

IV. KONUYA İLİŞKİN OLARAK BAZI YABANCI HUKUK SİSTEMLERİNDE DÜZENLEMELER

A. ALMAN HUKUKUNDA

Alman Hukukunda “Aile Uyuşmazlıkları ve Çekişmesiz Yargı İşlerine İlişkin Yargılama Hakkında Reform Kanununda”⁷⁵ (kısaca Alman Aile Mahkemeleri Kanunu) aile mahkemelerindeki yargılamalarda pedagog ve sosyal çalışmacının yanı sıra özellikle **psikologdan** yararlanılabileceğine ilişkin olarak çeşitli düzenlemeler bulunmakta olup bu hükümlerden ilki anılan Kanun’un 163. maddesinde yer almaktadır.⁷⁶ Söz konusu Kanunun “Bilirkişi değerlendirmesi” başlıklı 163. maddesinin ilk fıkrası ilk cümlesinde şu şekilde bir hüküm öngörülmüştür:

“(1) Bu kanunun 151. maddesinin 1-3. bentlerine⁷⁷ istinaden yürütülen yargılamalarda, en azından **psikolojik, psikoterapik, çocuk ve gençlik psikiyatrisi, psikiyatri, hekimlik, pedagojik yahut sosyal pedagojik mesleki yeterliliği bulunan uygun bir bilirkişi tarafından bilirkişi raporu verilmelidir...**”. Kanun’un bu hükmünde sayılan meslek gruplarını **psikolog**, psikoterapist, doktor, pedagog ve sosyal pedagog olarak belirtmek gerekir.⁷⁸ Bu hükümden anlaşılacağı üzere **psikoloğun** (ayrıca psikiyatr, doktor, pedagog ve sosyal pedagoglar da dahil), aile mahkemelerinde yapılan bazı yargılamalarda görüşlerine başvurulmak üzere, ancak bilirkişi olarak atanabilecekleri kabul edilmektedir⁷⁹.

B. ABD HUKUKUNDA

ABD Hukukunda ise aile mahkemelerinde, hukukumuzdaki düzenlemeye benzer uzmanların bulunduğu, “yargı dışı personel” başlığı altında ele alınan bu yardımcı personellerin, psikoloji, sosyal hizmet veya ilgili disiplinlerde eğitim görmüş **psikolog, psikiyatrist ve doktorlardan oluştuğu belirtilmektedir.**⁸⁰ Özellikle ABD’de psikologların

⁷⁵ Almancası “Gesetz zur Reform des Verfahrens in Familiensachen und in den Angelegenheiten der freiwilligen Gerichtsbarkeit (FGG-Reformgesetz- FGG-RG)” olan ve sonradan isminden Reform ibaresi kaldırılan Kanun’un güncel metnine ulaşmak için bkz <<https://www.gesetze-im-internet.de/famfg/FamFG.pdf>> Erişim Tarihi: 20.02.2024.

⁷⁶ Özbay ve Aydemir (n 4) 469-470.

⁷⁷ Söz konusu bentlerde sayılan hususlar ise velayet, çocukla kişisel ilişki kurulması ve çocuğun kişisel ilişkisi hakkındaki bilgi alma hakkı ve çocuk teslimi ile ilgilidir.

⁷⁸ Özbay ve Aydemir (n 4) 470. Ayrıca, Alman Aile Mahkemeleri Kanunu m 163/1, 2. cümleye göre, bu meslek gruplarından pedagog ve sosyal pedagogların ayrıca, psikolojik teşhis ve tedavi bilgisine sahip olması gerekmekte olup, bunun için de ilave bir eğitim almaları ve bunu belgelendirmeleri gereklidir. Hatta aile mahkemelerinde bilirkişilik yapmak isteyen pedagog ve sosyal pedagogların çoğunun çocuk ve gençlik psikoterapisti olarak da ilave bir eğitim aldıkları görülmektedir.

⁷⁹ Özbay ve Aydemir (n 4) 470-471. Ayrıca Alman Aile Mahkemeleri Kanunu’nun 167, 169, 177, 185, 278, 280, 281, 282, 283, 284, 293, 294, 295, 297, 298, 319, 321, 329, 333 ve 420. maddelerinde de bu meslek gruplarından kişilerin bilirkişi olarak atanmasına ilişkin hükümler yer almaktadır.

⁸⁰ Dyson and Dyson (n 26) 540. ABD’nin bazı eyaletlerde ise Aile Mahkemelerinde görevlendirilen denetimli serbestlik görevlilerinin (*Probation Officers*) zamanlarının çoğunu polis karakollarında uyuşmazlık hakkında polise bilgi vermekle geçirdikleri belirtilmektedir (Dyson and Dyson (n 26) 540-541. Bunların dışında ABD’de evlilik danışmanları (*Marriage Counselors*) ve genellikle çocuk-ergen psikiyatrisi alanlarında uzmanlaşan

(*Psychologists*), velayet davalarında çocuğun yüksek yararının belirlenmesinde önemli bir işlevi yerine getirdikleri belirtilmektedir.⁸¹

VI. PSİKOLOĞUN TARAFSIZLIĞI

A. GENEL OLARAK

Aile Mahkemeleri Kanunu dışında diğer bazı kanunlarda da psikolog ve diğer uzmanların yer aldığı görülmektedir. Bu çerçevede; 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu'nun "Sosyal çalışma görevlileri" başlıklı 33. maddesinde mahkemelere görevlendirilmek üzere adliyelere atanan "sosyal çalışma görevlilerinden" bahsedilmekte⁸² ve bu kişilerin psikolojik danışmanlık ve rehberlik, psikoloji, sosyoloji, çocuk gelişimi, öğretmenlik, aile ve tüketici birimleri ve sosyal hizmet alanlarında eğitim veren kurumlardan mezun meslek mensupları olduğu ifade edilmektedir. Bununla birlikte 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 236. maddesinde mağdur çocuğun tanık olarak dinlenilmesi sırasında hazır bulunacak "uzman bir kişi"den bahsedilmekte ve bu kişinin de psikoloji, psikiyatri, tıp veya eğitim alanından olması gerektiği belirtilmektedir.⁸³

Burada şu hususu vurgulamak gerekir ki, genel olarak aile mahkemesinde kendisinden yararlanılan tüm uzmanların, özellikle de psikologların görüşmelerini gizlilik içinde yapması gerekir. Bir başka deyişle eşlerle, mesleki sorumluluklarını göz ardı etmeden, eşlerin ve çocukların ihtiyaçlarını dikkate almak ve onlara zarar vermektan kaçınmak suretiyle saygı, güven, gizlilik ve özel hayatın korunması, elde edilen bilgilerin sorumlu bir biçimde kullanılması temeline dayalı ilişkiler kurmak ve sürdürmek oldukça önem arz etmektedir.⁸⁴

psikiyatristler (*Psychiatrists*) gibi uzmanların bulunduğu da bilinmektedir (Özbay ve Aydemir (n 4) 471). İngiliz Hukukunda da aile mahkemelerinde çalışan uzmanlar, aile uyumsuzluklarında kullanılacak delilleri sağlamak ve uzmanlıkları dâhilindeki konularda mahkemenin karar verirken yardımcı olmak üzere bizzat mahkeme tarafından atanan görevlilerdir (ayrıntı için bkz Sarah J. Brown, Leam A. Craig, Rebecca Crookes, Amy Summerfield, Corbett Natalie Elizabeth, Joanne Lackenby and Erica Bowen, *The Use Of Experts in Family Law Understanding The Processes For Commissioning Experts And The Contribution They Make To The Family Court*, Ministry of Justice (Ministry of Justice Analytical Series 2015) 5 vd).

⁸¹ Stephen Gomez, 'Family Law Expert Witness and an Introduction to Family Law' <<https://www.expertinstitute.com/resources/insights/family-law-expert-witness-introduction-family-law/>> Erişim Tarihi: 20.07.2022; ayrıca bkz Dyson and Dyson (n 26) 556 vd.

⁸² Bkz Çocuk Koruma Kanunu, m 33/ 1 (Değişik cümle:17/10/2019-7188/35 md.: "Adalet Bakanlığınca en az lisans öğrenimi görmüş olanlar arasından yeterli sayıda sosyal çalışma görevlisi mahkemelere görevlendirilmek üzere adliyelere atanır. Atamada; çocuk ve aile sorunları ile çocuk hukuku ve çocuk suçluluğunun önlenmesi alanlarında lisansüstü eğitim yapmış olanlar tercih edilir".

⁸³ Konuya ilişkin olarak bkz Sosyal Çalışma Görevlileri İçin Eğitim Kitabı, *Çocuk Adalet Sistemi Çalışanları Eğitim Programı* (Ankara-Kasım 2013) 266, dn 1, <www.unicef.org.tr/vera/app/var/files/s/o/sosyal-calisma-gorevlileri-icin-egitim-kitabi.pdf> Erişim Tarihi: 15.06.2020; Simel Parlak ve Çiğdem Demir Çelebi, 'Çocuk Adalet Sisteminde Çalışan Sosyal Çalışma Görevlilerinin Uygulamaya Yönelik Algıları' (Ekim 2018) 29 (2) Toplum ve Sosyal Hizmet 185-186.

⁸⁴ Topal (n 60).

B. PSİKOLOGLARIN REDDİ

1. Genel Olarak

Adalet Bakanlığınca öncelikle adli destek ve mağdur hizmetleri müdürlüğünde, bu müdürlüğün bulunmadığı yerlerde ise adliyelerde görevlendirilen ve uzman sıfatıyla çalışan psikologların (ve diğer uzmanlardan pedagog veya sosyal çalışmacıların) görevlerini, objektif biçimde yerine getirmelerini temin etmek amacıyla,⁸⁵ hâkimler hakkındaki ret sebeplerine dayanılarak, psikologların/uzmanların da retlerinin istenmesi Aile Mahkemeleri Kanunu'nda mümkün kılınmıştır.⁸⁶ Kanunun m 5/f 3 hükmüne göre “*Bu uzmanlar, 12/1/2011 tarihli ve 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanununda düzenlenen hâkimin reddi sebeplerine göre reddolunabilir.*”⁸⁷

Hâkimin reddine ilişkin kanuni düzenlemenin amacı ile geniş anlamda uzmanların ve konumuzla ilgili olarak **psikologların reddine** ilişkin söz konusu bu hükmün amacı esasen aynıdır. Zira bir kimsenin, tarafsız olmasıyla ilgili şüphe uyandıracak bir durumun varlığı halinde hâkim sıfatıyla hareket etmesi adalet duygusunu zedeleyeceği gibi,⁸⁸ aynı durumda

⁸⁵ Tanrıver (n 2) 170; Tanrıver, Aile Mahkemeleri (n 12) 29-30.

⁸⁶ Özbay ve Aydemir (n 4) 488. Türk Aile Mah K'nın aksine, Alman Hukuku bakımından, aile mahkemelerinde yapılmakta olan yargılamalarda psikolog, psikiyatr, hekim, pedagog ve sosyal pedagogların görevlendirildiği hallerinde, bu meslek mensuplarının reddine ilişkin bir hükme Alman Aile Mahkemeleri Kanunu'nda rastlanmamıştır. Ancak bu meslek mensuplarının hukuki niteliğinin anılan Kanun'un ilgili hükümlerinden “bilirkişi” olarak anlaşılması sebebiyle Alman Medeni Usul Kanunu'nun (Düzenlemesi) (*Zivilprozessordnung-ZPO*; metne ulaşmak için bkz <<https://www.gesetze-im-internet.de/zpo/ZPO.pdf>> Erişim Tarihi: 20.2.2024) “Bilirkişinin reddi” başlıklı 406. maddesinin değerlendirilmesi gerekir. Söz konusu maddenin ilk fıkrasına Türkçe'ye şöyle çevrilebilir: “**Bir bilirkişi, ancak hâkimin reddine ilişkin sebeplerle reddedilebilir. Ancak bilirkişininin, daha önceden tanık olarak dinlenmiş olması, bir ret sebebi oluşturmaz.**” Bu hüküm, ret bakımından, HMK'nin “Bilirkişinin görevini yapmaktan yasaklı olması ve reddi” başlıklı 272. maddesinin ilk fıkrası ile aynı yöndedir. Alman Hukukunda, aile mahkemelerinde kendilerinden yararlanılacak psikolog, psikiyatr, hekim, pedagog ve sosyal pedagogların bilirkişi olarak atanmaları nedeniyle, hukuki nitelikleri bakımından hukukumuzdaki “aile mahkemesi uzmanları”ndan ayrılmış olursa da sonuçta her iki hukuk sisteminde bu meslek gruplarındaki kişilerin mahkemelerde reddi, hâkimlerin reddine ilişkin sebeplere göre yapılabilir. Bu bağlamda, Alman Hukukunda, aile mahkemesinde kendisinden yararlanılacak uzmanların ve özelde de psikoloğun reddi bakımından da ZPO'nun hâkimin reddi hakkındaki 42. maddesi uygulama alanı bulacaktır (Özbay ve Aydemir (n 4) 488-489, dn 81).

⁸⁷ Bu fıkra, 17.10.2019 tarih ve 7188 sayılı Kanun değişikliğinden önce “*Bu uzmanlar, 18.6.1927 tarihli ve 1086 sayılı Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanununda düzenlenen hâkimin reddi sebeplerine göre reddolunabilir*” şeklinde idi. Ancak fıkrada değişiklik yapılmamış olsaydı dahi bu atf, HMK m 447/f 2 “*Mevzuatta, yürürlükten kaldırılan 18/6/1927 tarih ve 1086 sayılı Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanununa yapılan yollamalar, Hukuk Muhakemeleri Kanununun bu hükümlerin karşılığını oluşturan maddelerine yapılmış sayılır.*” hükmü gereğince zaten HMK'ye yapılmış sayılacaktı.

⁸⁸ Bkz Hakan Pekcanitez ve Bilgehan Yeşilova, ‘Avrupa Medeni Usul Model Kanunu Tasarısı ve Değerlendirilmesi’ (2001) Mahmut Tevfik Birsnel'e Armağan 363; ayrıca bkz Ömer Çon, *6100 Sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu'na Göre Hâkimin Davaya Bakmaktan Yasaklılığı ve Reddi* (Yetkin Yayınları 2013) 19. Hâkimin (konumuzla ilgili olarak aynı şekilde uzmanların) reddi kurumunun amacının tarafsızlığı sağlamak olduğu yönünde bkz ve karşı Varol Karaaslan, ‘Hâkimin Tarafsızlığı İlkesi İle Hâkimin Davayı Aydınlatma Ödevi Arasındaki İlişki’ (18-19 Ekim 2014) MİHBİR Özel Sayısı, SDÜ Hukuk Fakültesi Dergisi, Medeni Usul ve İcra-İflâs Hukukçuları Toplantısı– XII, HMK Çerçevesinde Yargılamaya Hâkim Olan İlkeler 100.

bulunan bir psikoloğun/uzmanın tarafsız olmasıyla ilgili şüphe uyandıracak bir durumun varlığı halinde görev almaması da yerinde olacaktır.⁸⁹

Adaletin ortaya çıkarılması ve hukukun üstünlüğünün temin edilebilmesi bakımından hâkimin tarafsızlığı son derece önemli bir yere sahiptir. Taraflardan biriyle veya davayla ilgisi olan hâkimin o davada tarafsız kalabilmesi, hakkaniyete uygun ve adaletli karar verebilmesi pek olası değildir. Kaldı ki; hâkim bu durumda hukuka uygun karar vermiş olsa dahi bu kararın tarafları ve dolayısıyla kamuyu da tatmin etmeyeceği bir gerçektir.⁹⁰ İşte hâkimlerin tarafsızlığını sağlamaya yönelik bu endişeler aynı şekilde uzmanlar ve özelde **psikolog** için de geçerli olarak kabul edilmiş ve bu nedenle Aile Mahkemeleri Kanunu m 5, son fıkra hükmünde bu uzmanların HMK’de düzenlenen hâkimlerin reddi sebeplerine göre reddedilebileceği düzenlenmiştir.⁹¹

Kendisine atf yapılan HMK’de düzenlenen hâkimin reddi sebepleri, Kanunun 36. maddesinde şu şekildedir:

“(1) Hâkimin tarafsızlığından şüpheyi gerektiren önemli bir sebebin bulunması hâlinde, taraflardan biri hâkimi reddedebileceği gibi hâkim de bizzat çekilebilir. Özellikle aşağıdaki hâllerde, hâkimin reddi sebebinin varlığı kabul edilir:

- a) Davada, iki taraftan birine öğüt vermiş ya da yol göstermiş olması.*
- b) Davada, iki taraftan birine veya üçüncü kişiye kanunen gerekmediği hâlde görüşünü açıklamış olması.*
- c) Davada, tanık veya bilirkişi olarak dinlenmiş veya hâkim ya da hakem sıfatıyla hareket etmiş olması.*
- ç) Davanın, dördüncü derece de dâhil yansoy hısımlarına ait olması.*
- d) Dava esnasında, iki taraftan birisi ile davası veya aralarında bir düşmanlık bulunması”.*⁹²

⁸⁹ Bkz ve karşı Özbay ve Aydemir (n 4) 489.

⁹⁰ Mehmet Akbal, *Hâkimin Davaya Bakamaması ve Reddi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, AÜSBE Ankara 2000) 1; Özbay ve Aydemir (n 4) 489.

⁹¹ Özbay ve Aydemir (n 4) 489.

⁹² Alman medeni usul hukukunda hâkimlerin reddine ilişkin ZPO’nun 42. maddesi Türkçeye şu şekilde çevrilebilir: *“(1) Bir hâkim hem kanun hükmü ile hâkimlik görevini yapmaktan yasaklandığı hâllerde hem de tarafsızlığından şüpheyi gerektirecek hâllerde reddedilebilir. (2) Tarafsızlığından şüpheyi gerektirecek sebeplerle hâkimin reddi, ancak hâkimin tarafsız olamayacağından tereddüt etmeyi gerektirecek haklı bir sebebin varlığı halinde söz konusu olur. (3) Taraflardan her birinin hâkimin reddini talep hakkı vardır.”* Taraflara hâkimin yasaklılığı ve reddini talep hakkının tanınması, tabii hâkim ilkesinin anayasal olarak garanti edilmesini sağlamaya yöneliktir” (Özbay ve Aydemir (n 4) 490, dn 85; ayrıca bkz ve karşı Christiane Graßnack, *Pütting-Gehrlein ZPO Kommentar, Band 1* (10. Aufl, Luchterhand Verlag 2018) m 42, kn 1; hâkimin yasaklılığına ilişkin ZPO m 41 bakımından da bkz Claus Pätzl, *Kern- Diehm ZPO Berliner Kommentar* (Erich Schmidt Verlag 2017) m 41, kn 1; Christian Heinrich, *Musielak- Voit Zivilprozessordnung*

Burada öncelikle Aile Mahkemeleri Kanunu m 5/ f 3 hükmünde, uzmanların sadece hâkimin reddi sebeplerine dayanarak reddedilebileceğine atıfta bulunulduğu, yasaklılık sebepleriyle ilgili olarak bir atıfta bulunulmamış olduğunu vurgulamak gerekir.⁹³ Ancak yasaklılık sebeplerinin (HMK m 34), ret sebeplerine (HMK m 36) nazaran daha ağır ve ciddi bir nitelik taşıdığı düşünüldüğünde, yasaklılık sebeplerinin de ret sebeplerinin içinde yer aldığı evleviyetle kabulü gerekir.⁹⁴ Hatta burada, ret sebeplerine göre daha ağır ve ciddi bir nitelik taşıması sebebiyle yasaklılık sebeplerinin, uzmanları görevlendirecek mahkemeler tarafından daha işin başında re'sen gözetmesi ve yasaklılık sebeplerinden birisi, görevlendirilmesi düşünülen uzmanın şahsında gerçekleşmişse, mahkemenin başka bir uzmanı görevlendirme yoluna gitmesi isabetli olacaktır.⁹⁵ Ayrıca kanaatimizce, uzman dahi, yasaklılık hallerinin bulunması durumunda mahkemeden görevden alınma talebinde bulunabilmelidir.⁹⁶

mit Gerichtsverfassungsgesetz Kommentar (16. Aufl, Verlag Franz Vahlen 2019) m 41, kn 1; Leo Rosenberg, Karl Heinz Schwab und Peter Gottwald, *Zivilprozessrecht* (18. Aufl, Verlag C.H. Beck München 2018) § 24, kn 1; Adolf Baumbach, Wolfgang Lauterbach, Jan Albers und Peter Hartmann, *Zivilprozessordnung, Band 1* (77. Aufl, C.H.Beck 2019) Übers m 41, kn 1).

⁹³ Özbay ve Aydemir (n 4) 491.

⁹⁴ Tanrıver (n 2) 170; Özbay ve Aydemir (n 4) 491. Bu durum, Alman medeni usul hukuku bakımından, ZPO'nun 42. maddesinin 1. fıkrasındaki "hâkimin, kanun hükmü gereği hâkimlik görevini yapmaktan yasaklı olduğu hallerde" reddinin talep edilebileceğine ilişkin hüküm ile açıkça düzenlenmiştir. Dolayısıyla taraflar, davaya bakması yasak olan bir hâkimi ayrıca reddedebilirler, başka bir ifade ile yasaklılık sebebinin ileri sürebilirler (Lüke Wolfgang, *Zivilprozessrecht, Erkenntnisverfahren Zwangsvollstreckung* (8. Auflage, Verlag C.H. Beck, München 2003) § 5, s. 74, kn 73; Heinrich (n 92) m 41, kn 2). Hâkimin yasaklılığına ilişkin haller ise ZPO m 41'de 9 bent halinde sınırlı sayıda düzenlenmiştir (Reiner Hüßtege, *Thomas- Putzo Zivilprozessordnung Kommentar* (40. Aufl, C.H.Beck 2019) m 41, kn 1). ZPO'nun 41. maddesindeki sebeplerden, 1, 2, 3, 4 numaralı bentlerindeki sebepler, hâkimin yasaklılığına ilişkin HMK m 34'de düzenlenen sebeplerden sırası ile a), b), c), f) bentleri ile benzerdir. ZPO m 41/ 2a bendindeki sebep, hâkimin "aralarında hayat ortaklığı bağı son bulmuş olsa bile, hayat ortaklığının davasında" yasaklı olduğuna ilişkin olup bu hüküm hukuk sistemimizde yer almayan, evlilik niteliğinde olmayan ancak "hayat ortaklığı" şeklinde ifade edilen evliliğe benzer bir birliktelikten kaynaklı yakınlığa ilişkindir. Öte yandan ZPO m 41/ 5, 6, 7 ve 8 No'lu bentlerdeki sebepleri ise Türkçeye şu şekilde çevirebiliriz: "Hâkimin, 5. Tanık veya bilirkişi olarak dinlendiği bir davada, 6. İlk derece mahkemesinde yahut tahkim yargılamasında, naip hâkim veya tahkikat hâkimi olarak görev yapmayı, iptali talep edilen bir hüküm hakkında karar verdiği bir davada, 7. Şayet ilk derece mahkemesinde yürütülen ve gereğinden uzun sürmesi dolayısıyla tarafların tazminat talebine dayanak teşkil edebilecek bir yargılamada karara katılmışsa, 8. Daha önceden bir arabuluculuk faaliyetine yahut başka bir mahkeme dışı çözüm yöntemlerine katıldığı bir hususla ilgili davada, görev yapması yasaktır." (Tüm bu açıklamalar için ayrıca bkz Özbay ve Aydemir (n 4) 491, dn 86).

⁹⁵ Tanrıver (n 2) 170; Özbay ve Aydemir (n 4) 491.

⁹⁶ Özbay ve Aydemir (n 4) 492. Konuya ilişkin olarak benzer bir düzenleme bilirkişiliğe ilişkin HMK m 272/f 2'de yer almaktadır. Söz konusu hükme göre, "Hâkimler hakkındaki yasaklılık sebeplerinden biri, bilirkişinin şahsında gerçekleşmişse, mahkeme, hüküm verilinceye kadar, her zaman bilirkişiyi re'sen görevden alabileceği gibi; bilirkişi de mahkemeden, görevden alınma talebinde bulunabilir". Kanaatimizce bu hükmün kıyas yoluyla aile mahkemelerinde çalışan uzmanlar bakımından da uygulanması mümkündür (Özbay ve Aydemir (n 4) 492, dn 88). Uzmanın kendini reddi (çekilmesi) için bkz aşa B. 4.

2. Genel Olarak Psikologların Reddine İlişkin Sebepler

Psikologların (geniş anlamda ise uzmanların) reddi sebepleri ile ilgili olarak kanaatimizce kendisine atıf yapılan hâkimin reddi sebeplerine ilişkin hüküm (HMK m 36) bakımından ikili bir ayırım yapmak doğru olacaktır. Şöyle ki:

a) Öncelikle hâkimin reddi sebeplerine ilişkin HMK m 36/f 1, ilk cümlede düzenlenen “*Hâkimin tarafsızlığından şüpheyi gerektiren önemli bir sebebin bulunması hâlinde, taraflardan biri hâkimi reddedebileceği gibi hâkim de bizzat çekilebilir*”⁹⁷ şeklindeki torba sebep olarak ifade edilen genel bir ret sebebine ilişkin olduğundan psikologların (diğer uzmanların da) reddinde de bu hüküm uygulama alanı bulur.⁹⁸

b) İkinci olarak HMK m 36/f 1, a bendi hükmünde yer alan “*Davada, iki taraftan birine öğüt vermiş ya da yol göstermiş olması*” hükmü ile “HMK m 36/f 1, b bendi hükmünde yer alan “*Davada, iki taraftan birine veya üçüncü kişiye kanunen gerekmediği hâlde görüşünü açıklamış olması*” aile mahkemelerinde kendisinden yararlanan uzmanlar (ve bu çerçevede psikologlar) hakkında uygulama alanı bulamayacaktır.⁹⁹ Zira psikologların/uzmanların doğasında taraflara öğüt verip yol göstermek olabileceği gibi, psikologlar/uzmanlar, iki taraftan birine görüşünü açıklamış olsa de uzmanlar karar verici bir makam niteliğinde değildir.¹⁰⁰ Buna karşılık, psikoloğun/uzmanın taraflardan birisine yol göstermesi, öğüt vermesi veya kanunen gerekmediği halde görüşünü açıklaması, taraflardan birinin davayı kazanmasına sebebiyet vermemeli, psikolog/uzman bu konuda elbette tarafsızlığını korumaya azami çaba sarf etmelidir.¹⁰¹

Kanaatimizce Aile Mahkemeleri Kanunu m 5, son fıkra hükmünde; “*Bu uzmanlar, 12/1/2011 tarihli ve 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanununda düzenlenen hâkimin reddi sebeplerine göre reddolunabilir*” şeklindeki düzenleme eksiktir. Bu nedenle söz konusu hükme “*niteliğine uygun olduğu ölçüde*” şeklinde bir ifade eklenmesi, şüpheleri ortadan kaldırması bakımından isabetli olacaktır.¹⁰²

⁹⁷ Bu hüküm, Alman medeni usul hukukunda ZPO’nun 42. maddesinin ikinci fıkrasındaki düzenleme ile benzerdir. Ancak Alman Hukukunda ZPO’da hâkimin reddi sebepleri, hukukumuzda HMK m 36/f 1’deki gibi örnekleme yolu ile sayılmamış, ZPO’da hâkimin reddini gerektirecek haller için genel bir ret sebebi öngörülmüştür. Bu sebeplerle ZPO m 41’deki hâkimin yasaklılığına ve bu bağlamda reddine sebep olacak hallerden daha fazla karşılaşıldığı ifade edilmektedir (bkz Graßnack (n 92) m 42, kn 1; Heinrich (n 92) m 42, kn 1; ayrıca bkz Özbay ve Aydemir (n 4) 492, dn 89).

⁹⁸ Özbay ve Aydemir (n 4) 492.

⁹⁹ Baktır (n 25) 65.

¹⁰⁰ Özbay ve Aydemir (n 4) 493.

¹⁰¹ Özbay ve Aydemir (n 4) 493.

¹⁰² Özbay ve Aydemir (n 4) 493.

3. Psikologlar İçin Geçerli Olabilecek Ret Sebeplerinin Münferit Olarak İncelenmesi

a. Davada, Tanık veya Bilirkişi Olarak Dinlenmiş veya Hâkim ya da Hakem Sıfatıyla Hareket Etmiş Olması

Aynı kişinin iki farklı sıfatla aynı işte görev almasının adaletin yerine getirilmesinde kuşku doğuracağı şüphesizdir.¹⁰³ Bu nedenle, hâkimin reddine ilişkin bu bent kıyas yoluyla psikologların (ayrıca diğer uzmanların) reddinde de uygulama alanı bulur.¹⁰⁴ Şöyle ki:

- Aile mahkemesinde görev yapan psikoloğun/uzmanın, davada daha önce *tanık veya bilirkişi* olarak dinlenmesi, bu bent anlamında uzmanın reddi sebebi oluşturur.¹⁰⁵ Örneğin, uzman olarak çalışan kişi (örneğin psikolog) daha önce mahkeme tarafından aynı davada tanık veya bilirkişi olarak dinlenmişse bu durum, uzmanın reddini gerektirir¹⁰⁶. Bununla birlikte söz konusu uzman, taraflarca tanık listesine yazılmış ancak yargılama esnasında dinlenmemiş olsa dahi bu durum, uzmanın ilgili tarafta yer aldığıyla ilgili peşin bir hükme yol açabileceğinden, uzmanın ret sebebi olarak değerlendirilebilir.¹⁰⁷

- Aile mahkemelerinde kendisinden yararlanan bir psikolog/uzman daha önce *hakemlik* yapmışsa, aile mahkemesinde görülen davada uzman olarak görev yapması, onun tarafsızlığına gölge düşüreceğinden, uzmanın reddi sebebi teşkil edecektir.¹⁰⁸ Buna karşılık,

¹⁰³ Çon (n 88) 62.

¹⁰⁴ Özbay ve Aydemir (n 4) 494.

¹⁰⁵ Özbay ve Aydemir (n 4) 493. HMK'nin bu hükmüne göre hâkimin reddini gerektirecek bu sebep, Alman hukukunda ZPO m 41/5. bentte hâkimin yasaklılık halleri arasında sayılmıştır. ZPO m 42/f 1'e göre hâkimin yasaklılık halleri aynı zamanda hâkimin reddi halleri de olacağından, hâkimin bir davada daha önceden tanık veya bilirkişi olarak dinlenmiş bulunması Alman Hukuku bakımından da bir ret sebebidir. Ancak bu hüküm, aile mahkemelerinde kendilerinden bilirkişi olarak yararlanılacak psikolog, psikiyatr, hekim, pedagog ve sosyal pedagoglar bakımından sadece tanıklıkla ilgili olarak uygulama alanı bulabilecekse de bilirkişinin reddine ilişkin ZPO m 406'nın "*Bir bilirkişi, ancak hâkimin reddine ilişkin sebeplerle reddedilebilir. Ancak bilirkişinin, daha önceden tanık olarak dinlenmiş olması, bir ret sebebi oluşturmaz*" şeklindeki hükmünde açıkça bilirkişinin daha önceden tanık olarak dinlenmiş olmasının bilirkişinin reddini gerektirmemesi dolayısıyla da Alman hukuku bakımından, burada psikolog, psikiyatr, hekim, pedagog ve sosyal pedagogların bilirkişi olarak hâkimin reddine ilişkin ZPO m 41/5. bend kapsamında reddi söz konusu olamayacaktır (bkz ve karşı Christian Katzenmeier, *Prütting- Gehrlein ZPO Kommentar, Band 2* (10. Aufl, Luchterhand Verlag 2018) m 406, kn 9; ayrıca bkz Özbay ve Aydemir (n 4) 493-494, dn 82).

¹⁰⁶ Özbay ve Aydemir (n 4) 493-494.

¹⁰⁷ Özbay ve Aydemir (n 4) 494. Hâkimin reddi bakımından bkz ve karşı Çon (n 88) 64; Asuman Zeynep Taştan, *Hâkimin Tarafsızlığı* (Yayımlanmamış Doktora Tezi, AÜSBE 2005) 223. Öte yandan henüz dinlenmemiş bir tanığın hangi görüşte olduğunun sadece hangi tarafın delil listesinde yer aldığına bakılarak anlaşılamayacağı, keza uzmanın tanık sıfatıyla çağrıldığı davada mahkemeye konuyla ilgili hiçbir bilgiye sahip olmadığını beyan etmesi halinde de uzmanın reddinden bahsedilmesinin isabetli olmayacağı belirtilmektedir (Özbay ve Aydemir (n 4) 494, dn 93; hâkimin reddi bakımından bkz ve karşı Akbal (n 90) 40). Benzer şekilde, tanık sıfatıyla davet edilip de dinlenmemişse bir kişinin sonradan o davada hâkim olarak görev yapması halinde de hâkimin reddi sebebinin vücut bulmayacağı yönündeki görüş için bkz Necip Bilge ve Ergun Önen, *Medeni Yargılama Hukuku Dersleri* (1711 sayılı Kanuna Göre Yeniden Yazılmış 3. Baskı, Sevinç Matbaası 1978) 216.

¹⁰⁸ Özbay ve Aydemir (n 4) 494-495. Alman hukukunda, ZPO m 42/ f 1'in atfı ile m 41/ 6 numaralı bentte hâkimin tahkim yargılamasında karar verdiği veya karara katıldığı bir tahkim davasında görev alması, hâkimin yasaklılığı ve aynı zamanda reddi sebebi olduğu için aile mahkemesinde bilirkişi olarak atanan psikolog,

aile mahkemesinde kendisinden yararlanılan bir psikoloğun/uzmanın aynı davada hakem sıfatıyla hareket etmesi, ancak uzmanlığa atanmadan önceki bir süreçte mümkün olacağından bu hükmün uygulanma alanının dar olacağını söylemek mümkündür.¹⁰⁹

- Aile mahkemelerinde kendisinden yararlanılan bir psikoloğun/uzmanın daha önce *hâkimlik* yapması pek rastlanılacak bir durum değildir.¹¹⁰ Örneğin, daha önce hâkim olarak görev yapan bir kişinin, sonradan hâkimlik mesleğini bırakıp adli destek ve mağdur hizmetleri müdürlüğü veya adliye bünyesinde psikolog/uzman olarak atanması, belki hâkimin sonradan uzmanlık alanıyla ilgili bir fakülte bitirmek suretiyle uzman olması durumunda ortaya çıkabilecek olsa da buna ilişkin bir örneğe rastlanmadığı gibi bir hâkimin daha sonra uzman kadrosuna atanmayı istemesi de hayatın olağan akışına aykırıdır.¹¹¹

b. Davanın, Dördüncü Derece de Dâhil Yansoy Hısımlarına Ait Olması

HMK'de, hâkim ile taraflardan birisi arasında üçüncü derece de dâhil olmak üzere kan veya kendisini oluşturan evlilik bağı kalksa dahi kayın hısımlılığının varlığı, hâkimler bakımından yasaklılık sebebi olarak düzenlenmiştir (HMK m 34/f 1, d bendi).¹¹² Bununla birlikte, kanun koyucu yasaklılıktaki bu kapsamı, HMK m 36/f 1, ç bendinde biraz daha genişletmiş ve dördüncü derece de dâhil yansoy hısımlarını, ret sebepleri arasında saymıştır.¹¹³ Aynı durum, uzmanlar, dolayısıyla psikologlar bakımından da uzmanın reddi sebebidir. Bu durumda hâkimler için söz konusu olan yasaklılık hali, psikologlar/uzmanlar bakımından evleviyetle ret sebebi oluştursa da bu yasaklılık hali, aynı nitelikteki ret sebebinden daha dar kapsamda kaldığından ret sebebinin dikkate alınması tek başına zaten yeterli olacaktır.

HMK m 36/f 1, d bendi hükmünde, kan ve kayın hısımlılığı ayırımı yapılmaksızın¹¹⁴ “dördüncü derece dâhil yan soy hısımlılığı” ölçü alınmıştır.¹¹⁵ Bu durumda örneğin,

psikiyatr, hekim, pedagog ve sosyal pedagoglar bakımından bu durum, uzmanların da reddini gerektirecektir (bkz Özbay ve Aydemir (n 4) 495, dn 95).

¹⁰⁹ Özbay ve Aydemir (n 4) 495; hâkimin reddi bakımından aynı yönde bkz Çon (n 88) 68.

¹¹⁰ Alman hukukunda, ZPO m 41/ 6 numaralı bentte hâkimin, (naip hâkim veya tahkikat hâkimi olarak bu sıfatlarla hareket etmediği) karar verdiği veya karara katıldığı bir davada görev alması, hâkimin yasaklılığı ve aynı zamanda reddi sebebi olduğundan aile mahkemesinde bilirkişi olarak atanan psikolog, psikiyatr, hekim, pedagog ve sosyal pedagoglar bakımından bu durum, anılan uzmanların da reddini gerektirecek olsa da bu duruma pek rastlanılmayacağı kanaatindeyiz (Özbay ve Aydemir (n 4) 495, dn 97).

¹¹¹ Özbay ve Aydemir (n 4) 495.

¹¹² Hâkimlerin yasaklılığı ile ilgili geniş bilgi için bkz Baki Kuru ve Burak Aydın, *Medeni Usul Hukuku El Kitabı Cilt I* (2. Baskı, Yetkin Yayınları Ağustos 2021) 93 vd; Kuru ve Aydın (n 4) 28-29; Arslan, Yılmaz, Taşpınar Ayvaz ve Hanağası (n 2) 122 vd; Akkan (n 2) 373 vd; Pekcanitez, Atalay ve Özekes (n 4) 106 vd; Görgün, Börü ve Kodakoğlu (n 10) 80 vd; Tanrıver (n 2) 295 vd; Budak ve Karaaslan (n 2) 32 vd; Bilge Umar, *Hukuk Muhakemeleri Kanunu Şerhi* (2. Baskı, Yetkin Yayınları 2014) 155 vd; Atalı, Ermenek ve Erdoğan (n 4) 62 vd.

¹¹³ Çon (n 88) 68.

¹¹⁴ Bkz Tanrıver (n 2) 299. Mülga HUMK dönemindeki aynı yönde görüş için bkz Bilge ve Önen (n 107) 216.

¹¹⁵ Alman hukukunda, ZPO m 41/ 3 numaralı bende göre hâkimin, evlilik birliği ortadan kalkmış olsa bile, alt ve üst soyunun, üçüncü derece de dâhil yansoy hısımlarının yahut ikinci derece de dâhil kayın hısımlarının

psikoloğun/uzmanın kuzenlerinin (amcasının, teyzesinin, dayısının halasının çocuklarının) yahut kardeşinin torunlarının davasında reddi istenebileceği gibi; psikoloğun/uzmanın eşinin aynı derecedeki yakınlarının davasında da uzmanın çekilmeye davet edilebileceği söylenebilir.¹¹⁶ Ayrıca, doktrinde; hükümde evlilik birliğinin ortadan kalkmasına değinilmemesine rağmen, HMK m 34'e kıyasen burada da evlilik birliği ortadan kalksa dahi uygulanması gereken bir hüküm olduğu belirtilmektedir.¹¹⁷

c. Dava Esnasında, İki Taraftan Birisi ile Davası veya Aralarında Bir Düşmanlık Bulunması

Hâkimin, dava esnasında iki taraftan birisi ile arasında bir davanın veya düşmanlığın bulunması HMK m 36/f 1, d bendinde bir ret sebebi olarak düzenlendiğinden, bu sebep aile mahkemelerinde kendisinden yararlanan bir psikoloğun/uzmanın, bakımından da bir ret sebebidir.¹¹⁸ Bu hüküm gereğince, davanın veya düşmanlığın dava esnasında mevcut olması gerekeceğinden davanın daha önce açılmış ve sonuçlandırılmış olması bu bent kapsamında değerlendirilmez.¹¹⁹ Ayrıca bu ret sebebinin söz konusu olabilmesi için, somut uyuşmazlığı konu alan davada görev yapan psikolog/uzman ile davanın taraflarından birisi arasındaki derdest davanın, somut uyuşmazlığı konu alan davadan daha önceki bir tarihte açılmış olması aranır.¹²⁰

Bu ret sebebi kapsamındaki bir düşmanlıktan bahsedilebilmesi için psikolog/uzman ile taraf arasında husumet oluşturan somut bir olayın varlığı aranır.¹²¹ Örneğin; psikoloğun/uzmanın onu reddeden tarafa borçlu olması ve bu sebeple psikoloğa/uzmana

davasına bakması yasaktır. Öte yandan HMK m 34/ç bendinde "hâkimin arasında evlatlık bağı bulunanın davasında" yasaklı olduğu düzenlenmişken, evlatlık ile ilgili bir düzenleme ZPO m 41'de açıkça yer almamaktadır. Ancak Alman Medeni Kanunu'nun (BGB) 1589 vd, 1754 vd hükümlerine göre ZPO m 41/3 numaralı bent kapsamına giren alt soydan, evlilik içi ve dışı çocukların yanısıra evlatlık da anlaşılmalıdır (bkz Heinrich (n 92) m 41, kn 9; Baumbach, Lauterbach, Albers und Hartmann (n 92) m 41, kn 11; Graßnack (n 92) m 41, kn 26; Walter Zimmermann, *Zivilprozessordnung* (8. Aufl, ZAP Verlag 2007) m 41, kn 3). Dolayısıyla Alman hukuku bakımından da hısımlığa dayanan bu yasaklılık ve aynı zamanda hâkimin reddi sebebi, aile mahkemesinde bilirkişi olarak atanan psikolog, psikiyatir, hekim, pedagoğ ve sosyal pedagoğlar bakımından da geçerlidir (tüm bu açıklamalar için ayrıca bkz Özbay ve Aydemir (n 4) 496-497, dn 102).

¹¹⁶ Özbay ve Aydemir (n 4) 496-497. Hâkimin reddi bakımından aynı yönde bkz Baki Kuru, *Hukuk Muhakemeleri Usulü, C. II* (6. Baskı, Demir Yayıncılık 2001) 92; Çon (n 88) 68; benzer şekilde bkz Bilge ve Önen (n 107) 216.

¹¹⁷ Bkz ve karşı Sema Taşpınar Ayvaz, 'Zabıt Kâtiplerinin Reddi' (2010) 11 (Özel Sayı) DEÜHFD 606 <<https://hukuk.deu.edu.tr/dosyalar/dergiler/dergimiz11-9-ozel/usul/18%20taspinar.pdf>> Erişim Tarihi: 20.06.2020; Çon (n 88) 68.

¹¹⁸ Özbay ve Aydemir (n 4) 497.

¹¹⁹ Akkan (n 2) 382; Pekcanitez, Atalay ve Özkes (n 4) 111-112; Görgün, Börü ve Kodakoğlu (n 10) 89; Atalı, Ermenek ve Erdoğan (n 4) 70; Özbay ve Aydemir (n 4) 497. Öte yandan daha önceden açılmış ve sonuçlanmış bir dava, HMK m 36/ f 1, ilk cümle kapsamında hâkimin tarafsızlığından şüphe etmeyi gerektirecek bir hal olarak kabul edilebilir (bkz Akkan (n 2) 382).

¹²⁰ Özbay ve Aydemir (n 4) 497; hâkimlerin reddi bakımından bkz ve karşı Tanrıver (n 2) 300.

¹²¹ Celal Karavelioğlu, *İdari Yargılama Usulü Kanunu, C. II* (5. Baskı, 2001) 1350; Çon (n 88) 70; Özbay ve Aydemir (n 4) 497.

protesto çekilmesi, psikolog/uzman ile o taraf arasında bir düşmanlık sayılır ve ret talebinin kabul edilmesi beklenir.¹²² Dolayısıyla soyut olarak düşünce ayrılığı, örneğin hâkimin ret isteminde bulunan taraftan farklı bir siyasi düşünceye sahip olması veya farklı mezheplere mensubiyet tek başına ret sebebi sayılmayacaktır.¹²³

d. Psikoloğun/Uzmanın Tarafsızlığından Şüpheliyi Gerektiren Önemli Bir Sebebin Bulunması

Hâkimlerin reddi sebeplerine ilişkin HMK m 36/f 1, ilk cümlede yer alan bu ret sebebi, genel ret sebebi olarak düzenlenmiştir.¹²⁴ Bu ret sebebine ilişkin olarak ret talebinin kabul edilebilmesi hâkimin tarafsızlığından “şüpheliyi gerektiren önemli bir sebebin” varlığına bağlıdır.¹²⁵ Buna göre, aile mahkemesinde kendisinden yararlanan psikoloğun/uzmanın tarafsızlığından şüphe edilmesini gerektirecek derece önemli bir sebebin varlığı halinde psikoloğun/uzmanın reddedilmesi mümkündür.¹²⁶ Örneğin; psikoloğun/uzmanın davanın

¹²² Özbay ve Aydemir (n 4) 497-498; hâkimin reddi bakımından aynı şekilde bkz Baki Kuru, *Hukuk Muhakemeleri Usulü, C. I* (6. Baskı, Demir Demir 2001) 94; Taştan (n 107) 250; Çon (n 88) 70. Uygulamada, HMK m 36/ d hükmünden yararlanmak isteyen tarafların hâkim hakkında dava açtıkları ve hâkimi şikâyet ettikleri görülse de (bkz Kuru ve Aydın (n 112) 97; Kuru ve Aydın (n 4) 31) uzmanlar hakkında böyle bir duruma rastlanması pek olası görülmemektedir (Özbay ve Aydemir (n 4) 498, dn 108).

¹²³ Çon (n 88) 70; Özbay ve Aydemir (n 4) 498.

¹²⁴ Bkz Kuru ve Aydın (n 102) 99; HMK m 36'ya ilişkin Hükümet Gerekçesi. Bu ret sebebinin elastiki bir hüküm olup, hal ve şartlara göre takdir edileceği yönünde bkz İsmail Hakkı Karafakih, *Hukuk Muhakemeleri Usulü Esasları* (AÜSBF Yayınları 1952) 33. Bu sebebin, ret sebeplerinin tahdidi olarak belirtilmediğini gösteren genel bir ilkeyi ifade ettiği yönünde bkz Bilge ve Önen (n 107) 217; Kuru ve Aydın (n 112) 99; Kuru ve Aydın (n 4) 32. Ayrıca bu ret sebebinin sınırlarının çizilebilmesi oldukça zor olan torba sebep niteliğinde olduğu belirtilmektedir (Ejder Yılmaz, *Hukuk Muhakemeleri Kanunu Şerhi, C. I (1-70)* (3. Baskı, Yetkin Yayınları 2017) 1002; aynı yönde bkz Arslan, Yılmaz, Taşpınar Ayvaz ve Hanağası (n 2) 127).

¹²⁵ Özbay ve Aydemir (n 4) 498. HMK'deki bu düzenleme yanında Alman hukukunda “*Tarafsızlığından şüpheliyi gerektirecek sebeplerle hâkimin reddi, ancak hâkimin tarafsız olamayacağından tereddüt etmeyi gerektirecek haklı bir sebebin varlığı halinde söz konusu olur.*” şeklinde Türkçeye çevrilebilecek olan ZPO m 42/ f 2 hükmüne göre de hâkimin tarafsızlığından şüphe etmeyi gerektirecek halin, bu tereddüdü haklı çıkaracak derecede olması, başka bir ifade ile önemli bir sebep olması gereklidir (bkz Graßnack (n 77) m 42, kn 5; Gregor Vollkommer, *Zöller Zivilprozessordnung Kommentar* (32. Aufl, Ottoschmidt 2018) m 42, kn 8). Buradaki hâkimin “tarafsızlığından şüpheliyi gerektirecek” sebepten anlaşılması gereken, hâkimin gerçekten tarafsız olduğu değil, objektif makul bir sebep bulunması dolayısıyla, çoğu zaman hâkimin tarafsız olarak karar veremeyeceği hususunda tarafı korku veya endişeye sevk etmesinin yeterli olduğudur (bkz Lücke (n 93) § 5, s. 74, kn 73; aynı yönde bkz Graßnack (n 92) m 42, kn 5; Zimmermann (n 115) m 42, kn 1; Pätzl (n 92) m 42, kn 2; Baumbach, Lauterbach, Albers und Hartmann (n 92) m 42, kn 10; tüm bu açıklamalar için ayrıca bkz Özbay ve Aydemir (n 4) 499-499, dn 111).

¹²⁶ Alman hukukunda, aile mahkemelerine bilirkişi olarak atanacak psikolog, psikiyatr, hekim, pedagog ve sosyal pedagogların reddi bakımından da tarafsızlığından şüphe etmeyi gerektirecek önemli bir sebebin varlığı gerekecektir. Bunun için, tarafın bilirkişinin tarafsızlığı hususunda sübjektif olarak şüphesinde haklı olduğunu gösterilebilmesi gereklidir (bkz Reinhard Greger, *Zöller Zivilprozessordnung Kommentar* (32. Aufl, Ottoschmidt 2018) m 406, kn 6; aynı yönde Heinrich (n 92) m 42, kn 4, 5). Bilirkişinin tarafsızlığından şüphe etmeyi gerektirecek hal veya önemli sebebin varlığını, bilirkişinin tarafsız olamayacağı hususunda objektif üçüncü bir kişinin endişe ve korku içinde olması şeklinde ifade edebiliriz (bkz Zimmermann (n 105) m 406, kn 1; Michael Huber, *Musielak- Voit Zivilprozessordnung mit Gerichtsverfassungsgesetz Kommentar* (16. Aufl, Verlag Franz Vahlen 2019) m 406, kn 4; Katzenmeier (n 105) m 406, kn 10; hâkimin reddi bakımından

taraplardan birinden (mali) yardım görmesi (onun evinde kira vermeden veya az bir kira bedeli karşılığında oturması gibi),¹²⁷ psikoloğun/uzmanın çocuğuna burs verilmesi,¹²⁸ yukarıda belirtilen (c, ç ve d) bentleri kapsamına girmeyen akrabalıklar,¹²⁹ psikoloğun/uzmanın taraplardan birinden alacaklı olması veya taraplardan birine borçlu olması, psikoloğun/uzmanın taraplardan birinin muhtemel mirasçısı olması; psikolog/uzman ile taraflar arasında uzmanın reddini gerektirmeyen bir hısımlığının olması (örneğin, taraplardan birinin uzmanın amcasının torunu olması),¹³⁰ psikoloğun/uzmanın daha önce kızını evlendirirken taraplardan birinden değerli bir hediye almış olması,¹³¹ psikoloğun/uzmanın veya yakın akrabalarından birinin davada taraplardan biri olan tüzel kişinin yetkilisi veya ortağı olması,¹³² davanın taraflarından birisinin sosyal ve ahlaki yapısı ve psikoloğun/uzmanın bu kişi ile süreklilik arz eden samimi görüntüsünün bulunduğu ispatlanması),¹³³ psikoloğun/uzmanın eşinin taraplardan birinin eşiyile yakın dostluğu veya özellikle küçük yerler açısından komşuluğu, “uzmanın oğlunun davalı şirkete ait dershane öğrencisi olması”¹³⁴ dördüncü dereceden daha uzak akrabalık¹³⁵ bu

aynı yönde ayrıca bkz Zimmermann (n 115) m 42, kn 5; Pätzel (n 92) m 42, kn 2; Baumbach, Lauterbach, Albers und Hartmann (n 92) m 42, kn 10). Keza bilirkişinin kendini taraflı veya tarafsız olarak görmesinin de bir önemi bulunmaz (açıklamalar için ayrıca bkz Özbay ve Aydemir (n 4) 499, dn 111).

¹²⁷ Hâkimin reddi bakımından bkz ve karşı Kuru ve Aydın (n 112) 99; Kuru ve Aydın (n 4) 32; Görgün, Börü ve Kodakoğlu (n 10) 86; Vollkommer (n 125) m 42, kn 12.

¹²⁸ Karşı Görgün, Börü ve Kodakoğlu (n 10) 86.

¹²⁹ HMK m 34/f 1, e) bendinde, hâkimin, nişanlısının davasında yasaklı olduğuna ilişkin hükme benzer bir düzenleme, Alman hukukunda hâkimin yasaklılığına ilişkin ZPO m 41’de veya başka bir hükümde yer almamaktadır. Bu nedenle bir hâkimin gerek nişanlısının gerekse kayıtlı olmayan evlilik benzeri bir birliktelik veya sadece gönül ilişkisi yaşadığı bir şahsın davasında görevli olması onun yasaklılığını gerektirmese de ZPO m 42/ f 1 hükmü gereği hâkimin reddini gerektirecek önemli bir sebeptir (bkz ve karşı Heinrich (n 92) m 41, kn 9; Vollkommer (n 125) m 42, kn 12; Pätzel (n 92) m 41, kn 6; Baumbach, Lauterbach, Albers und Hartmann (n 92) m 41, kn 9). Keza benzer hısımlık ve yakın bir ilişkinin yahut düşmanlığın hâkim ile taraplardan birinin avukatı arasında olması halinde de hâkimin reddine ilişkin haklı bir sebep oluşabilecektir (bkz Rosenberg, Schwab und Gottwald (n 92) § 24, kn 15; açıklamalar için ayrıca bkz Özbay ve Aydemir (n 4) 499, dn 114).

¹³⁰ Hâkimin reddi bakımından bkz ve karşı Umar (n 112) 165; Çon (n 88) 72. Ancak Yargıtay bu kapsamı çok geniş tutmamaktadır. Örneğin Yargıtay’ın bir kararına göre; “Merci red sebeplerinin mevcut olmadığını belirterek reddi hâkim talebinin reddine karar vermiştir. Bu karar yerindedir. Çünkü; duruşma hâkimi ile davalı arasındaki akrabalık HYUY’nin 28. maddesinin 2. fıkrası ve 29. maddesinin 4. fıkrasındaki akrabalık ve hısımlık derecesinden daha uzaktır. Duruşma hâkiminin büyükbabası ile davalının anneannesinin kardeş olmaları davadan çekilme veya red sebebi değildir.” (Yargıtay 20 HD, 15448/16428, 21.12.2010, <www.hukukturk.com> Erişim Tarihi: 15.06.2020.

¹³¹ Karşı Karafakih (n 124) 33; Taştan (n 107) 253; Çon (n 88) 74.

¹³² Kuru (n 116) 82; Çon (n 88) 74.

¹³³ Çon (n 88) 74; Yasin Sezer, Osman Ermumcu ve Hüseyin Bilgin, ‘Yeni Düzenlemeler Işığında İdari Yargıda Hâkimin Çekinmesi ve Reddi’, (20 Nisan 2011) 1 (5) TAAD 134, <bkz www.acarindex.com/dosyalar/makale/ acarindex-1423934945.pdf> Erişim Tarihi: 10.06.2020.

¹³⁴ Hâkimler bakımından benzer şekilde bkz Yılmaz (n 124) 1033. Ancak Yargıtay aksi kanaattedir (bkz Yargıtay 20 HD, E 2005/1299, K 2005/1864, T 01.03.2005, <https://legalbank.net/arama/mahkeme-kararlari> Erişim Tarihi: 15.02.2024.

¹³⁵ Hâkimin reddi bakımından bkz Bilge ve Önen (n 107) 217.

konuda örnek olarak verilebilir¹³⁶. Buna karşılık; psikolog/uzman ile tanık veya bilirkişi arasında akrabalık veya arkadaşlık bulunması,¹³⁷ psikoloğun/uzmanın herhangi bir siyasi partiye sempati duyması ret sebebi sayılmaz.¹³⁸ Burada tüm ihtimalleri kapsayacak bir belirleme yapmak mümkün olmayacağından, her olayın kendi şartları içinde değerlendirme yapmak gerekir.¹³⁹

İleri sürülen sebebin önemli olup olmadığı hakkındaki değerlendirmeyi ret talebini incelemeye yetkili merci¹⁴⁰ yapacaktır.

4. Psikologların Reddi Usulü

Hâkimin reddine ilişkin usul ile ilgili HMK m 38 hükmü,¹⁴¹ psikoloğun/uzmanın reddinde de kıyasen uygulanacaktır.¹⁴² Bu çerçevede HMK m 38 hükmü gereğince;

¹³⁶ Özbay ve Aydemir (n 4) 499-500. Alman Hukukunda bilirkişinin reddine ilişkin olarak tarafsızlığından şüpheli gerektirecek haller için şu örnekler verilebilir: Bilirkişinin, taraflardan birini dinlemesi veya görmesi gereken hallerde diğerine haber verilmemesi (ancak, hekimler bakımından tıbbi inceleme, teşhis aşamalarında taraflardan biri ile yalnız görüşülmesi bir sebep teşkil etmez); bilirkişiyi taraflardan birinin misafir etmiş yahut ağırlamış bulunması; bilirkişinin tanıklık ettiği bir vakada, taraflardan biri ile aşırı derecede iletişim, ilişki içerisinde bulunması; bilirkişinin keşif mahalline taraflardan birinin aracı ile gitmesi; taraflardan birinin bilirkişiyi ziyarete gitmesi ve bilirkişinin bu tarafı hemen reddetmeyip görüşmesi; taraflardan birinin bilirkişi ile randevu vb. meseleler haricinde vaka ile ilgili telefonda görüşmesi; bilirkişinin daha önce taraflardan birine özel bir mütalaa vermesi veya özel bilirkişilik yapmış bulunması (bkz Zimmermann (n 115) m 406, kn 1; benzer örnekler ve ayrıntılı açıklamaları için ayrıca bkz Katzenmeier (n 105) m 406, kn 11 vd; Huber (n 126) m 406, kn 6 vd; Rosenberg, Schwab und Gottwald (n 92) § 122, kn 26; Klaus Reichold, *Thomas- Putzo Zivilprozessordnung Kommentar* (40. Aufl, C.H.Beck 2019) m 406, kn 2; açıklamalar için ayrıca bkz Özbay ve Aydemir (n 4) 500, dn 121).

¹³⁷ Hâkimin reddi bakımından bkz ve karş Akbal (n 90) 51.

¹³⁸ Bkz Çon (n 88) 74; Özbay ve Aydemir (n 4) 500-501. Alman Hukukunda çeşitli mahkeme kararlarına yansıyan örnekler göre aşağıdaki hallerde bilirkişinin reddinin talep edilmesi haklı olmayacaktır. Örneğin; bilirkişinin bir ilk derece yargılamasında, bir ceza davasında, daha önceden bilirkişi raporu düzenlemiş bulunması, bilirkişinin sigortacı için çalışıyor olması veya çalışmış bulunması, bilirkişinin bilirkişi ücreti olarak yüksek bir ücret talep etmiş bulunması, bilirkişinin randevu tarih ve yerinin değiştirilmesi talebini reddetmesi, bilirkişinin taraflardan birinin 20-30 yıl önceki bir öğrencisi olması gibi (bkz Zimmermann (n 115) m 406, kn 2; benzer örnekler için ayrıca bkz Greger (n 126) m 406, kn 9; Huber (n 126) m 406, kn 11; Reichold (n 136) m 406, kn 3; açıklamalar için ayrıca bkz Özbay ve Aydemir (n 4) 501, dn 123).

¹³⁹ Görgün, Börü ve Kodakoğlu (n 10) 86; Özbay ve Aydemir (n 4) 501-502. Keza Alman Hukuku bakımından da bilirkişinin tarafsızlığından şüpheli gerektirecek bu genel ret sebeplerinin gerçekleşip gerçekleşmediği, bunu haklı çıkartacak vakıaların varlığına çok sıkı bağlıdır (bkz Greger (n 126) m 406, kn 6; Özbay ve Aydemir (n 4) 502, dn 124).

¹⁴⁰ Ret talebini incelemeye yetkili merci hakkında bkz aşa B. 5. a.

¹⁴¹ Hâkimin reddinde usul ile ilgili geniş bilgi için bkz Kuru ve Aydın (n 112) 99 vd; Kuru ve Aydın (n 4) 32 vd; Görgün, Börü ve Kodakoğlu (n 10) 90 vd; Arslan, Yılmaz, Taşpınar Ayvaz ve Hanağası (n 2) 131-132; Pekantez, Atalay ve Özekes (n 4) 112 vd; Akkan (n 2) 383 vd; Tanrıver (n 2) 300 vd; Atalı, Ermenek ve Erdoğan (n 4) 71 vd.

¹⁴² Buna karşılık Alman Hukukunda, aile mahkemelerinde kendilerinden yararlanılacak *psikolog*, psikiyatir, hekim, pedagoğ ve sosyal pedagoğların hukuki statülerinin bilirkişi olması sebebiyle, bilirkişilerin reddine ilişkin usule göre reddedilmeleri söz konusu olacaktır. Dolayısıyla bilirkişinin reddi için sadece hâkimin reddi sebepleri (ZPO m 42 ve atfen 41) uygulama alanı bulacakken, bu reddin usulü hakkında hâkimlerin reddine

- Psikoloğun/uzmanın reddi sebebini bilen tarafın, ret talebini en geç ilk duruşmada ileri sürmesi gerekir.¹⁴³ Taraf, ret sebebini davaya bakıldığı sırada öğrenmiş ise en geç öğrenmeden sonraki ilk duruşmada, yeni bir işlem yapılmadan önce bu talebini hemen bildirmek zorundadır.¹⁴⁴ Belirtilen sürede yapılmayan ret talebi dinlenmez (HMK m 38/f 1). Psikoloğun/uzmanın reddi, dilekçeyle talep edilir.¹⁴⁵ Bu dilekçede, ret talebinin dayandığı sebepler¹⁴⁶ ile delil veya emarelerin açıkça gösterilmesi ve varsa belgelerin eklenmesi gerekir (HMK m 38/f 2).¹⁴⁷ Psikoloğun/uzmanın reddi dilekçesi, reddi istenen psikologu/uzmanı

ilişkin ZPO m 42 vd hükümleri değil, bilirkişilerin reddine ilişkin ZPO m 406 vd hükümleri uygulanacaktır (Özbyay ve Aydemir (n 4) 502, dn 127).

¹⁴³ Alman Hukuku bakımından, bilirkişilerin reddine ilişkin ZPO m 406/f 2'ye göre, bilirkişi olarak atanan aile mahkemelerinde kendilerinden yararlanılacak *psikolog*, psikiyatr, hekim, pedagog ve sosyal pedagogların reddi talebi, atandıklarına ilişkin mahkeme kararının taraflara bildirildiği veya tebliğ edildiği tarihten itibaren 2 hafta içinde talep edilmelidir (bkz Lüke (n 93) § 26, s. 298, kn 306). Bu süreden sonra yapılan ret talepleri ise ancak, ret talebinde bulunan tarafın süreyi geçirmesinde kendisine yüklenemeyecek bir kusuru bulunmadığını ispat etmesi halinde kabul edilebilir (Zimmermann (n 115) m 406, kn 4; Greger (n 126) m 406, kn 11; Huber (n 126) m 406, kn 14; Baumbach, Lauterbach, Albers und Hartmann (n 92) m 406, kn 22-23; Katzenmeier (n 105) m 406, kn 21). Bununla birlikte şayet bilirkişinin reddini gerektirecek sebep ilk olarak bilirkişi raporunun verilmesi ile öğrenilmiş ise ZPO m 411/f 4'e göre hâkim tarafından verilecek uygun bir süre içinde bilirkişi raporuna itiraz edilebileceği gibi bu süre içinde ayrıca bilirkişinin reddinin de talep edilmesi gerekir (bkz Zimmermann (n 115) m 406, kn 5; Greger (n 126) m 406, kn 11; Rosenberg, Schwab und Gottwald (n 92) § 122, kn 27; Reichold (n 136) m 406, kn 7). Hatta ZPO m 406/ f 2, c. 2'nin sınırları dâhilinde, ilk derece mahkemesince verilen hüküm henüz şekli anlamda kesinleşmeden önce bilirkişinin reddinin talep edilmesi dahi mümkündür (bkz Huber (n 126) m 406, kn 14; Rosenberg, Schwab und Gottwald (n 92) § 122, kn 27; bkz ve karşı Reichold (n 136) m 406, kn 7; tüm bu açıklamalar için ayrıca bkz Özbyay ve Aydemir (n 4) 502-503, dn 127).

¹⁴⁴ Alman Hukukunda, hâkimlerin reddi bakımından da aynı yönde bkz Lüke (n 93) § 5, s. 75, kn 73. Öte yandan, aile mahkemesinde atanacak meslek mensuplarının bilirkişi olmaları dolayısıyla bilirkişinin reddi bakımından ZPO m 406/ f 2, c. 2'de de benzer bir düzenleme söz konusudur. Şayet bilirkişinin reddini gerektirecek sebep, bilirkişinin atandığının taraflara tebliği veya bildirildiği sırada bilinmiyor, yargılama sırasında öğrenilmiş bulunuyorsa bu durumda bilirkişinin reddinin öğrenildiği anda ret talebinin gecikmeksizin yapılması gerekir (bkz Zimmermann (n 115) m 406, kn 5; Özbyay ve Aydemir (n 4) 503, dn 128).

¹⁴⁵ Keza Alman Hukukunda, ZPO m 44'e göre hâkimlerin reddi bakımından da talebin dilekçe ile yapılması gereklidir (bkz Lüke (n 93) § 5, 75, kn 73). Ancak şarta bağlı ret dilekçesi kabul edilmez (Rosenberg, Schwab und Gottwald (n 92) § 122, kn 27). Öte yandan, aile mahkemesinde yukarıda bahse konu meslek mensuplarının görevlendirilmeleri veya atanmaları bilirkişi olarak yapılacağından, bilirkişinin reddinde uygulanacak usulde ZPO m 406 uygulanacaktır. Bu kapsamda, bu meslek mensuplarının reddi de ZPO m 406/ f 2, 1. cümleye göre, dilekçe ile yapılacaktır (ayrıca bkz Özbyay ve Aydemir (n 4) 503, dn 129).

¹⁴⁶ Ret dilekçesinin bir gerekçe içermemesi, daha önce reddedilmiş bir dilekçenin sebep belirtilmeden tekrar verilmesi ve ret sebebinin tamamen uygunsuz olması hallerinde hâkimin reddine ilişkin dilekçe kabul edilemez (bkz Vollkommer (n 125) m 42, kn 6a). Bilhassa, ZPO m 42/ f 1 hükmünde hâkimin tarafsızlığından şüpheli gerektirecek önemli bir sebebe dayalı olarak, başka bir ifade ile genel ret sebebine dayalı olarak hâkimin reddinin talep edilmesi halinde, sadece tarafsız olacağından şüphelenildiğinin ifade edilmesi yeterli olmayıp hangi somut durum dolayısı ile bu şüphenin haklı olduğunun da gösterilmesi gereklidir (bkz ve karşı Hüßtege (n 93) m 42, kn 9; Özbyay ve Aydemir (n 4) 503, dn 130).

¹⁴⁷ Alman Hukuku bakımından, ZPO m 406/f 3'e göre, bilirkişinin reddi sebeplerinin ispat edilmesi gereklidir (Özbyay ve Aydemir (n 4) 503, dn 131).

görevlendirmiş bulunan mahkemeye verilir (karş HMK m 38/f 3).¹⁴⁸ Ret talebi geri alınamaz (HMK m 38/f 4).¹⁴⁹

- Psikoloğu/uzmanı reddeden taraf, dilekçesini karşı tarafa tebliğ ettirir. Karşı taraf bir hafta içinde cevap verebilir. Bu süre geçtikten sonra yazı işleri müdürü tarafından ret dilekçesi, varsa karşı tarafın cevabı ve ekleri, dosya ile birlikte reddi istenen hâkime verilir. Hâkim bir hafta içinde dosyayı inceler ve ret sebeplerinin kanuna uygun olup olmadığı hakkındaki düşüncesini yazı ile bildirerek, dosyayı hemen merciiine¹⁵⁰ gönderilmek üzere yazı işleri müdürüne verir (HMK m 38/f 5).¹⁵¹

- Psikoloğu/uzmanı çekilmeye davet, psikoloğun/uzmanın reddi hükmündedir (karş HMK m 38/f 8).

- Ayrıca aile mahkemesinde kendisinden yararlanan psikolog/uzman da ret sebeplerinin kendi şahsında gerçekleştiği kanaatine ulaşmışsa, taraflarca ret talebinde bulunulmamış olmasına rağmen, kendisini, bizzat reddedebilir; yani, davada kendisine verilen görevi yapmaktan çekilme kararı alabilir. Bununla ret süreci tamamlanmış olmayacak ve ret talebini incelemeye yetkili merciiin (psikoloğu/uzmanı bir dava veya iş için görevlendiren mahkemenin) uzmanın çekilme kararının kanuna uygun olup olmadığına karar vermesi gerekecektir.¹⁵²

5. Ret Talebinin İncelenmesi

a. Ret Talebini İnceleyecek Mahkeme

Hâkimlerin reddinde ret talebini incelemeye yetkili mercie ilişkin HMK m 40 hükmü kanımızca aile mahkemesinde kendisinden yararlanan uzmanların reddinde uygulanmaz. Zira psikologlar/uzmanlar hâkim olmadığına göre, hâkimler için kaleme alınan HMK m 40 hükmünün uygulanmaması gerekecektir.¹⁵³

Ancak bu durumda psikologların/uzmanların ret talebini incelemeye yetkili merciiin hangisi olacağı hususunda kanımızca zabıt kâtibinin reddine ilişkin HMK m 45 hükmü yol gösterici olacaktır. Zira aile mahkemelerinde kendilerinden yararlanan psikologlar/uzmanlar, devlet memuru olarak devletten maaş alan kamu görevlileri statüsünde olduklarına için bunları,

¹⁴⁸ Alman Hukukunda, ZPO m 406/f 2, c. 1'e göre, bilirkişi olarak atanan bu meslek mensuplarının reddi talebine ilişkin dilekçe, kendilerini bilirkişi olarak atayan mahkeme veya hâkime verilir (bkz Baumbach, Lauterbach, Albers und Hartmann (n 92) m 406, kn 21; bkz Özbay ve Aydemir (n 4) 504, dn 132).

¹⁴⁹ Alman Hukukunda, hâkimin reddi talebinin hüküm verilinceye kadar geri alınabileceği belirtilmektedir (bkz Hüßtege (n 84, m 42, kn 1; Özbay ve Aydemir (n 4) 504, dn 133).

¹⁵⁰ Bkz aşa 5. a.

¹⁵¹ Arslan, Yılmaz, Taşpınar Ayvaz ve Hanağası (n 2) 131; Görgün, Börü ve Kodakoğlu (n 10) 94.

¹⁵² Özbay ve Aydemir (n 4) 504. Hâkimin reddi bakımından bkz ve karşı Kuru ve Aydın (n 112) 105; Kuru ve Aydın (n 4) 37; Tanrıver (n 2) 305; Akkan (n 2) 387; Pekcanitez, Atalay ve Özekes (n 4) 115; Görgün, Börü ve Kodakoğlu (n 10) 90; Atalı, Ermenek ve Erdoğan (n 4) 74.

¹⁵³ Özbay ve Aydemir (n 4) 505.

aynı şekilde devlet memuru olan ve maaşını devletten alan zabıt kâtibinin durumuna benzetmek en doğru yaklaşımdır.¹⁵⁴

HMK'nin "zabıt kâtibinin yasaklılığı ve reddi" başlıklı 45. maddesine göre; "(1) Davada görevli zabıt kâtibinin hakkında 34 ve 36 ncı maddelerde düzenlenen sebeplerden birisiyle ret talebinde bulunulabilir. Ret talebi, zabıt kâtibinin görev yaptığı mahkeme tarafından karara bağlanır. Bu konuda verilecek kararlar kesindir. (2) Zabıt kâtibinin 34 üncü maddedeki sebepleri bildirerek görevden çekinebilir. Bu hâlde gereken karar, görev yaptığı mahkeme tarafından verilir. (3) Zabıt kâtibinin aynı işte hâkim ile birlikte reddi veya çekinmesinin istenmesi hâlinde, hâkim hakkında ret veya çekinmeyi inceleyecek olan merci, her ikisi hakkında karar verir."

Söz konusu bu hükme kıyasen,¹⁵⁵ psikologların/uzmanların reddine ilişkin talep, psikoloğu/uzmanı bir dava veya iş kapsamında görevlendiren mahkeme tarafından karara bağlanacaktır.¹⁵⁶ Zira aile mahkemeleri tarafından kendilerinden yararlanılacak uzmanlar, ÇKK m 41/A/f 2 gereğince Adalet Bakanlığı tarafından öncelikle "adli destek ve mağdur hizmetleri müdürlüğü" bünyesinde, bu müdürlüklerin bulunmadığı yerlerde ise 17.10.2019 tarihli ve 7188 sayılı Kanun'un 14. maddesi ile değişen Aile Mah K m 5 hükmü gereğince de artık aile mahkemelerinde değil "adliyelerde" görevlendirilecekleri için bu uzmanların, HMK m 45'teki zabıt kâtibinin "görev yaptığı mahkeme" ifadesi gibi esas itibarı ile "görev yaptığı" bir mahkeme bulunmadığından, bu hükmün psikoloğu/uzmanı "görevlendiren mahkeme" şeklinde anlaşılması gerekecektir.

Öte yandan bir başka husus, ret talebi hakkında verilecek kararların kesin olduğuna ilişkin HMK m 45/f 1, son cümle hükmünün, kanımızca psikologlar/uzmanlar bakımından uygulanmamalıdır. Çünkü psikologların/uzmanların hazırlamış olduğu raporlara karşı bilirkişi raporuna itirazda olduğu gibi bir itiraz imkânı olmadığı için en azından bu uzmanların katılımıyla verilen kararlara karşı kanun yolunun açılması, uzmanların reddine ilişkin talebin reddi kararının hiç olmazsa istinaf denetiminden geçirilmesi isabetli olacaktır.¹⁵⁷ Başka bir ifade ile ret talebinin kabulüne ilişkin kararların kesin olması, talebin reddine ilişkin kararlara karşı ise esas hakkındaki kararla birlikte kanun yoluna başvurulması, bilirkişinin görevini yapmaktan yasaklı olması ve reddine ilişkin HMK m 272/f 4 hükmünde yer alan benzer bir

¹⁵⁴ Özbay ve Aydemir (n 4) 505.

¹⁵⁵ Aile mahkemelerinde görev yapan uzmanların yasaklılığı ve reddi bakımından özel bir düzenleme bulunmaması nedeniyle, uzmanlar konusunda da zabıt kâtibine ilişkin düzenlemenin kıyasen uygulanacağına ilişkin görüş için bkz Görgün, Börü ve Kodakoğlu (n 10) 100.

¹⁵⁶ Alman Hukukunda, ZPO m 406/f 4 ve atf yaptığı fıkra 2'ye göre, bilirkişi olarak atanan bu meslek mensuplarının reddi talebi de kendilerini bilirkişi olarak atayan mahkeme veya hâkimce incelenerek karar verilecektir. Ancak mahkeme yapacağı incelemede, her ret talebi üzerine bilirkişiyi, ret talebi hakkında açıklamada bulunması için dinlemek zorunda değildir (bkz Rosenberg, Schwab und Gottwald (n 92) § 122, kn 27; Katzenmeier (n 105) m 406, kn 22). Buna karşılık ret sebebinin gerçek olup olmadığı hususunda tereddüt bulunması, ileri sürülen ret sebebinin bilirkişinin kişilik haklarını ihlal etmesi ve bilirkişinin ücret talebini sorunlu hale getirmesi söz konusu olabilecek ise bilirkişi dinlenmelidir (Greger (n 126) m 406, kn 12a; tüm bu açıklamalar için ayrıca bkz Özbay ve Aydemir (n 4) 505-506, dn 139).

¹⁵⁷ Özbay ve Aydemir (n 4) 505-506.

düzenleme de düşünüldüğünde daha isabetli olacaktır.¹⁵⁸ Bu nedenle uzmanlar konusunda zabıt kâtibine ilişkin düzenlemenin kıyasen uygulanacağına ilişkin görüş,¹⁵⁹ kısmen isabetli olsa da örneğin kanun yolları bakımından (karş HMK m 45/f 1, son cümle) zabıt kâtibinin görev yaptığı mahkemece verilen ret konusundaki kararların kesin olması bakımından kanımızca isabetli değildir.¹⁶⁰

b. Ret Talebinin Geri Çevrilmesi

Hâkimler bakımından “ret talebinin geri çevrilmesini” düzenleyen HMK m 41 hükmünde, ilk fıkra psikologlar/uzmanlar bakımından da uygulama alanı bulacaktır.

Buna göre aile mahkemelerinde kendisinden yararlanan bir psikoloğun/uzmanın reddi talebi, aşağıdaki hâllerde, kabul edilmeyerek geri çevrilir:

a) Ret talebi süresinde yapılmamışsa.

b) Ret sebebi ve bu sebebe ilişkin inandırıcı delil veya emare gösterilmemişse.

c) Ret talebinin davayı uzatmak amacıyla yapıldığı açıkça anlaşılıyorsa (karş HMK m 41/f 1).

Buna karşılık birinci fıkrada belirtilen hallerde ret talebinin geri çevrilmesi ile ilgili “... toplu mahkemelerde reddedilen hâkimin müzakereye katılmasıyla; tek hâkimli mahkemelerde ise reddedilen hâkimin kendisi tarafından geri çevrilir.” şeklindeki usule ilişkin HMK m 41/f 2 ise hâkimin reddine özgü olduğu için kanımızca, psikoloğun/uzmanın reddinde uygulanamayacaktır.¹⁶¹ Ancak, HMK m 41/f 3 hükmü, psikoloğun/uzmanın reddinde de niteliğine uygun düştüğü şekilde uygulama alanı bulmalıdır. Söz konusu hüküm gereğince “İlk derece mahkemesinin bu kararlarına karşı istinaf yoluna, bölge adliye mahkemesi hukuk dairelerinin başkan ve üyeleri hakkındaki kararlarına karşı da temyiz yoluna ancak hükümle birlikte başvurulabilir”. Ancak psikoloğun/uzmanın reddinin sadece ilk derece yargılaması aşamasında olması sebebiyle psikoloğun/uzmanın reddi bakımından bu hükmün sadece ilk derece mahkemesinin kararlarına karşı ancak hükümle birlikte istinaf yoluna başvurulabileceğine ilişkin kısmı uygulama alanı bulabilecektir.

c. Ret Talebinin İncelenmesi

Ret talebinin incelenmesine ilişkin HMK m 42 hükmünün 1 ilâ 5. fıkralar, psikologların/uzmanların reddinde de uygulanır. Diğer fıkra hükümleri hâkimin reddine özgü düzenlemeler olduğu için, kanımızca psikologların/uzmanların reddi bakımından uygulanmayacaktır. Bu anlamda; psikoloğun/uzmanın reddi talebine ilişkin karar, dosya

¹⁵⁸ Özbay ve Aydemir (n 4) 506.

¹⁵⁹ Bkz Görgün, Börü ve Kodakoğlu (n 10) 100.

¹⁶⁰ Özbay ve Aydemir (n 4) 506.

¹⁶¹ Özbay ve Aydemir (n 4) 507.

üzerinden inceleme yapılarak da verilebilir (karş HMK m 42/f 1). Ret sebebi sabit olmasa bile, merci bunu muhtemel görürse, ret talebini kabul edebilir (HMK m 42/f 2).¹⁶² Buna göre ret sebebi tam ispat edilmese dahi ret sebebinin varlığının ihtimal dahilinde olması yeterli görülmektedir.¹⁶³ Ret sebepleri hakkında yemin teklif olunamaz (HMK m 42/f 3).¹⁶⁴

Reddi istenen psikolog/uzman, ret hakkında mahkemece karar verilineceye kadar, kendisine verilen görevi yerine getirememelidir (karş HMK m 42/f 4). Öte yandan ret talebinin mahkemece kabul edilmemesi hâlinde, reddi istenen psikolog/uzman mahkeme tarafından kendisinden istenen görevi yerine getirmeye devam eder (karş HMK m 42/f 5). Bunun dışında, kanaatimizce ret talebinin, kötüniyetle yapıldığının anlaşılması ve esas yönünden kabul edilmemesi hâlinde söz konusu olan disiplin para cezasına ilişkin HMK m 42/6, 7 ve 8. fıkralar, hükmün amacı ve uzmanların niteliğine uygun olmadığı düşüncesiyle psikologların/uzmanların reddinde uygulanamaz.¹⁶⁵

6. Kanun Yolları

Hâkimlerin reddi bakımından, ret talebine ilişkin kararlara karşı istinaf HMK m 43 hükmünde; ret talebine ilişkin kararların temyizi ise HMK m 44 hükmünde düzenlenmiştir. Bu hükümlerin psikologların/uzmanların reddinde uygulanıp uygulanmayacağı ayrıca değerlendirilmelidir.

Söz konusu hükümlere göre, esas hüküm bakımından istinaf yolu kapalı bulunan dava ve işlerde, hâkimin reddi talebiyle ilgili merci kararları (HMK m 43/f 1); esas hüküm bakımından temyiz yolu kapalı olan dava ve işlerde, BAM başkan ve üyelerinin reddine ilişkin bölge adliye mahkemesi kararları kesindir (HMK m 44/f 1). Öte yandan esas hüküm bakımından istinaf yolu açık bulunan dava ve işlerde ise ret talebi hakkındaki merci kararlarına karşı tefhim veya tebliği tarihinden itibaren bir hafta içinde istinaf yoluna başvurulabilir ve bölge adliye mahkemesinin bu husustaki kararları kesindir (HMK m 43/f 2). Esas hüküm bakımından temyiz yolu açık bulunan dava ve işlerde ise ret talebi hakkındaki karar, tefhim

¹⁶² Söz konusu fıkra ile müteakip üçüncü fıkra, HMK'nin 38. maddesinde 6 ve 7. fıkra olarak aynen yer almakta iken 22.7.2020 tarihli ve 7251 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun'un (RG 28.7.2020/ 31199) 4. maddesi ile kaldırılmış ve aynı Kanun'un 5. maddesi ile de HMK m 42'ye birinci fıkradan sonra gelmek üzere 2 ve 3. fıkralar olarak eklenerek diğer fıkralar buna göre teselsül ettirilmiştir.

¹⁶³ Arslan, Yılmaz, Taşpınar Ayvaz ve Hanağası (n 2) 131; Görgün, Börü ve Kodakoğlu (n 10) 94.

¹⁶⁴ Alman Hukukunda, ZPO m 406/f 3'e göre de bilirkişinin reddi sebeplerinin ispatı için tarafın yemin teklifi kabul edilmez (bkz Baumbach, Lauterbach, Albers und Hartmann (n 92) m 406, kn 27; Özbay ve Aydemir (n 4) 504, dn 136).

¹⁶⁵ Özbay ve Aydemir (n 4) 507. Benzer bir görüş para cezasına ilişkin hükümlerin zabıt kâtibinin reddinde de uygulanmayacağını belirtmektedir (bkz Görgün, Börü ve Kodakoğlu (n 10) 100). Zabıt kâtiplerinin yasaklılığı ve reddi hakkındaki HMK m 45'de bu yönde bir hüküm bulunmadığı gibi, HMK'nin hâkimler hakkındaki 42. maddesinin disiplin para cezasına ilişkin anılan fıkralarının uygulanmasını gerektirecek kanaatimizce haklı bir neden de bulunmaz.

veya tebliği tarihinden itibaren bir hafta içinde temyiz edilebilir ve Yargıtay'ın bu husustaki kararı kesindir (HMK m 44/f 2).

HMK'nin 43 ve 44. maddelerinin niteliğine uygun olduğu ölçüde, psikoloğun/uzmanın reddinde de uygulanması mümkündür. Bu kapsamda kanımızca olması gereken hukuk bakımından, psikologların/uzmanların reddi bakımından, ret talebinin kabulüne ilişkin kararlar kesin¹⁶⁶ olacağından, esas hüküm bakımından istinaf ve temyiz yolu açık olsa bile, psikoloğun/uzmanın reddi talebinin kabulü kararının istinafı ve temyizi mümkün değildir. Buna karşılık, psikologların/uzmanın reddi talebinin reddine ilişkin kararlara karşı esas hakkındaki kararlarla birlikte kanun yoluna başvurulması mümkündür. Bu durumda ilk derece mahkemesinde psikoloğun/uzmanın reddi talebi reddedilmiş ve bu şekilde yargılamaya devam edilerek karar verilmiş ve mahkemenin esas hükmü bakımından istinaf kanun yolu açık ise ret talebinin reddi hakkındaki merci kararlarına karşı istinaf yoluna başvurulabilir. Bunun üzerine esas hakkındaki karar bakımından temyiz yolu açık olsa dahi, psikoloğun/uzmanın ret talebinin reddi kararına karşı merci kararları üzerine bölge adliye mahkemesince verilen karara karşı temyize başvurulamayacaktır. Zira HMK m 362/f 1, g) bendine göre 353 üncü maddenin birinci fıkrasının (a) bendi kapsamında verilen bölge adliye mahkemesi kararlarına kesin olup, bu kapsama giren kararlar ise (a) bendinde 1 ve 2. alt bentlerde “*davaya bakması yasak olan hâkimin karar vermiş olması ve ileri sürülen haklı ret talebine rağmen reddedilen hâkimin davaya bakmış olması*” şeklinde olduğundan, hâkimlerin yasaklılığı ve reddi hakkında verilen bölge adliye mahkemesi kararları kesin ise aile mahkemesinde kendisinden yararlanan psikolog/uzman hakkındakiler evleviyetle kesin olacağından, bu kararlara karşı temyize gidilemez.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Aile Mahkemeleri Kanunu, Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun ve Çocuk Koruma Kanunu'na göre aile mahkemeleri bir kısım dava işlerde görevlidir. Aile mahkemeleri görevlerini yerine getirirken, Aile Mahkemeleri Kanunu m 5 hükmüne istinaden Adalet Bakanlığı tarafından görevlendirilen, mesleği **psikolog**, pedagog ve sosyal çalışmacı olan uzmanlardan yararlanabilecektir.

¹⁶⁶ Alman Hukukunda, ZPO m 406/f 5'e göre de bu meslek mensuplarının reddi talepleri hakkında atamayı yapan mahkeme veya hâkimce verilen kabul kararına karşı kanun yolu kapalıdır (bkz Rosenberg, Schwab und Gottwald (n 92) § 122, kn 28; Reichold (n 136) m 406, kn 10; Katzenmeier (n 105) m 406, kn 26). Ancak, ret talebi kabul edilmemiş, başka bir ifade ile reddedilmiş ise bu takdirde acele itiraz yoluna (ZPO m 567) başvurulabilir (bkz ve karşı Rosenberg, Schwab und Gottwald (n 92) § 122, kn 29; Reichold (n 136) m 406, kn 11; Katzenmeier (n 105) m 406, kn 279). Acele itiraz halinde, yeni ret sebepleri ileri sürmek caiz değildir (Reichold (n 136) m 406, kn 11). Acele itiraz üzerine, itiraz mahkemesince verilen kararlara karşı ise ancak ZPO m 574, f 1, 2. bent ve f 3 kapsamında itiraz kanun yolu kabul edilebilir (bkz Huber (n 126) m 406, kn 21; Katzenmeier (n 105) m 406, kn 27).

Söz konusu uzmanlar, Adalet Bakanlığı tarafından 24.11.2021 tarih ve 7343 sayılı Kanun ile Çocuk Koruma Kanunu'na ihdas edilen 41/A/f 2 hükmü kapsamında öncelikle “adli destek ve mağdur hizmetleri müdürlüğü” bünyesinde, bu müdürlüklerin bulunmadığı yerlerde ise 17.10.2019 tarihli ve 7188 sayılı Kanun’un 14. maddesi ile değişen Aile Mah K m 5 hükmü gereğince de artık aile mahkemelerinde değil “adliyelerde” görevlendirilmektedir.

Söz konusu uzmanların hukuki niteliğinin bilirkşi olduğu hususundaki daha eski bir görüş ile bu kişileri “teknik müşavir” olarak adlandıran yardımcı personel olduğu yönünde daha çok kabul gören aynı kanaatte olduğumuz daha yeni bir görüş bulunmaktadır.

Aile mahkemesinde kendisinden yararlanılan önemli bir uzman psikologdur. Uygulamada aile mahkemelerince velayet davalarında sosyal çalışmacı görevlendirilmesi tercih edilirken, konu eşlerin sorunlarının tespiti hususunda yoğunlaşıyorsa o takdirde psikolog görevlendirilmesinin tercih edildiği görülmektedir.

Kanun koyucu, aile mahkemesince kendilerinden uzman sıfatıyla yararlanılacak **psikolog**, pedagoğ veya sosyal çalışmacıların görevlerini, objektif biçimde yerine getirmelerini temin etmek amacıyla Aile Mahkemeleri Kanunu m 5, son fıkra hükmünde, bu uzmanların HMK’de düzenlenen hâkimin reddi sebeplerine göre reddolunabileceğini düzenlemiştir. Buna karşılık hâkimin yasaklılığına ilişkin sebepler (HMK m 34) aile mahkemesince kendisinden yararlanılan psikologların /uzmanların reddi bakımından evleviyetle uygulanacaktır. Bununla birlikte kendisine atf yapılan hükümde (HMK m 36/f 1) yer alan “hâkimin reddi sebeplerine” bakıldığında burada belirtilen “*Hâkimin tarafsızlığından şüpheli gerektiren önemli bir sebebin bulunması hâlinde, taraflardan biri hâkimi reddedebileceği gibi hâkim de bizzat çekilebilir*” hükmü genel bir ret sebebine ilişkin olduğundan psikoloğun/uzmanların reddinde de bu hüküm uygulama alanı bulacaktır. Keza aynı şekilde HMK m 36/2, c, d ve e bentlerinde yer alan hâkimin reddi sebepleri de kural olarak psikologların/uzmanların niteliğine uygun düştüğü için aile mahkemesince kendisinden yararlanılan psikologlar/uzmanlar hakkında da red sebebi teşkil etmektedir. Ancak aile mahkemelerinde kendisinden yararlanılan bir psikoloğun/uzmanın daha önce hâkimlik yapması ise bu uzmanın reddi için pek rastlanılacak bir durum değildir.

Öte yandan HMK m 36/ 2- a hükmünde yer alan “*Davada, iki taraftan birine öğüt vermiş ya da yol göstermiş olması*” hükmü ile “HMK m 36/f 1, b bendi hükmünde yer alan “*Davada, iki taraftan birine veya üçüncü kişiye kanunen gerekmediği hâlde görüşünü açıklamış olması*” hükmü, söz konusu uzmanların niteliğine uygun sebepler olmadığından aile mahkemelerinde kendisinden yararlanılan psikologlar/uzmanlar hakkında uygulama alanı bulamayacaktır.

Aile Mahkemeleri Kanunu m 5, son fıkra hükmündeki; “*Bu uzmanlar, 12/1/2011 tarihli ve 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanununda düzenlenen hâkimin reddi sebeplerine göre reddolunabilir*” şeklindeki düzenlemeye, “*niteliğine uygun olduğu ölçüde*” şeklinde bir ifade eklenmesi isabetli olacaktır.

Hâkimin reddine ilişkin usul ile ilgili HMK m 38 hükmü, psikoloğun/uzmanın reddinde de kıyasen uygulanacaktır. Buna karşılık hâkimlerin reddinde ret talebini incelemeye yetkili mercie ilişkin hâkimler için kaleme alınan HMK m 40 hükmü kanımızca aile mahkemesinde kendisinden yararlanan psikologların/uzmanların reddinde uygulanmaz. Bu durumda uygulanacak hüküm kanımızca zabıt kâtibinin reddine ilişkin HMK m 45 hükmü olacaktır. Söz konusu bu hükme kıyasen, psikologların/uzmanların reddine ilişkin talep, bu uzmanları bir dava veya iş kapsamında görevlendiren mahkeme tarafından karara bağlanacaktır.

Öte yandan bir başka husus, ret talebi hakkında verilecek kararların kesin olduğuna ilişkin HMK m 45/f 1, son cümle hükmünün, kanımızca psikologlar/uzmanlar bakımından uygulanamayacağıdır. Bu durumda ret talebini inceleyen merci kararlarına karşı HMK'nin 43 ve 44. maddelerinin niteliğine uygun olduğu ölçüde, uzmanların reddinde de uygulanması mümkündür. Bu kapsamda kanımızca olması gereken hukuk bakımından, psikologların/uzmanların reddi çerçevesinde, ret talebinin kabulüne ilişkin kararlar kesin olacağından, esas hüküm bakımından istinaf ve temyiz yolu açık olsa bile, psikoloğun/uzmanın reddi talebinin kabulü kararının istinafı ve temyizi mümkün değildir. Buna karşılık, ilk derece mahkemesinde psikoloğun/uzmanın reddi talebi reddedilmiş ve bu şekilde yargılamaya devam edilerek karar verilmiş ve mahkemenin esas hükmü bakımından istinaf kanun yolu açık ise ret talebinin reddi hakkındaki merci kararlarına karşı kanaatimizce sadece istinaf yoluna başvurulabilir. Zira HMK m 362/ f 1, g) bendine göre 353 üncü maddenin birinci fıkrasının (a) bendi kapsamında verilen bölge adliye mahkemesi kararlarına kesin olup, bu kapsama giren kararlar ise (a) bendinde 1 ve 2. alt bentlerde “davaya bakması yasak olan hâkimin karar vermiş olması ve ileri sürülen haklı ret talebine rağmen reddedilen hâkimin davaya bakmış olması” şeklinde olduğundan, hâkimlerin yasaklılığı ve reddi hakkında verilen bölge adliye mahkemesi kararları kesin ise aile mahkemesinde kendisinden yararlanan psikolog/uzman hakkındakiler evleviyetle kesin olacağından, bu kararlara karşı da temyize gidilemez.

KAYNAKÇA

- Akbal M, Hâkimin Davaya Bakamaması ve Reddi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, AÜSBE Ankara 2000)
- Akkan M, Pekcanitez Usûl Medeni Usûl Hukuku, Cilt I (15. Baskı, On İki Levha Yayıncılık 2017)
- Aras B, 'Aile Mahkemelerinde Yargılama Usulü' (2007) 65 (2) ABD 158-178
- Aras B, Boşanma Davalarında Yargılama Usulü ve Aile Mahkemeleri (Genişletilmiş Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, Adalet Yayınevi 2011)
- Arslan A S, 'Türk Aile Mahkemelerinin Yapısı ve Yargılama Usulü' (2010) 68 (1) ABD 187-204
- Arslan R, Yılmaz E, Taşpınar Ayvaz S ve Hanağası E, Medenî Usul Hukuku (Güncellenmiş 8. Baskı, Yetkin Yayınları 2022)
- Arslan Ramazan, Ejder Yılmaz, Sema Taşpınar Ayvaz ve Emel Hanağası, İcra ve İflâs Hukuku (Güncellenmiş 9. Baskı, Yetkin Yayıncılık 2023)
- Atalı M, Ermenek İ ve Erdoğan E, Medenî Usûl Hukuku (Gözden Geçirilmiş ve Güncellenmiş 6. Bası, Yetkin Yayınları 2023)
- Babaoğlu, Ali Nihat, 50 Soruda Psikiyatri (Bilim ve Gelecek Kitaplığı, Kitap Dizisi: 11, 7 Renk Basım Yayım ve Filmcilik, Kasım 2011)
- Baktır S, Aile Mahkemeleri (Yetkin Yayınları 2003)
- Baumbach A, Lauterbach W, Albers J und Hartmann P, Zivilprozessordnung, Band 1 (77. Aufl, C.H.Beck 2019).
- Bilge N ve Önen E, Medeni Yargılama Hukuku Dersleri, 1711 sayılı Kanun'a Göre Yeniden Yazılmış (3. Baskı, Sevinç Matbaası 1978).
- Brown S J, Craig L A, Crookes R, Summerfield A, Corbett N E, Lackenby J and Bowen E, The use of experts in family law Understanding the processes for commissioning experts and the contribution they make to the family court, Ministry of Justice (Ministry of Justice Analytical Series 2015)
- Bruner J, 'Psychologist and the Law' (1992) Vol 37 New York Law School Law 173-183
- Budak A C ve Karaaslan V, Medenî Usul Hukuku (7. Baskı, Filiz Kitabevi 2023)
- Cılga İ, Aile Mahkemelerinde Çalışma Yöntemi (Vedat Kitapçılık 2008)
- Cüceloğlu, Doğan, İnsan ve Davranışı (15. Baskı, Remzi Kitabevi Eylül 2006)
- Çelik F, Boşanma Davalarında İspat ve Deliller (Genişletilmiş ve Güncellenmiş 2. Baskı, Adalet Yayınevi 2021)

- Çetin S, Aile Mahkemesi Kararları ve Bu Kararlara Karşı Denetim Yolları (Yetkin Yayınları 2023)
- Çiftçi B, 'Aile Mahkemeleri Uzmanlarının Hukuki Niteliği ve Mesleki Uygulama Sorunları' (2007) 65 (3) ABD, 173-178, <www.ankarabarasu.org.tr/siteler/ankarabarasu/tekmakale/2007-3/14.pdf> Erişim Tarihi: 10.06.2020
- Çon Ö, 6100 Sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu'na Göre Hâkimin Davaya Bakmaktan Yasaklılığı ve Reddi (Yetkin Yayınları 2013)
- Doğan Yüksel N, 'Nereden Çıktı Aile Mahkemelerindeki Bu Uzmanlar' (2012) 99 TBBD 414-428, <<http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2012-99-1175>> Erişim Tarihi: 05.06.2020
- Dyson E D and Dyson R B, 'Family Courts in the United States' (1968) Vol 8 Journal of Family Law 505-586
- Ercan İ, 'Aile Mahkemesinde Uyuşmazlıkların Sulh Yoluyla Çözülmesi', Prof. Dr. Yavuz Alangoya İçin Armağan 2007, 63-102
- Filiz O, 'Türkiye'de Aile Mahkemeleri Uygulaması ve Uygulamanın Değerlendirilmesi Üzerine Bir Araştırma' (Nisan-Mayıs-Haziran 2011) Y. 12, 7 (25) Aile ve Toplum 73-96, <<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/198035>> Erişim Tarihi: 15.06.2020
- Gardner R A, 'Denial of the Parental Alienation Syndrome (PAS) Also Harms Women' (2002/30) Am J Fam. Ther. 191-202
- Gomez S, 'Family Law Expert Witness and an Introduction to Family Law' <<https://www.expertinstitute.com/resources/insights/family-law-expert-witness-introduction-family-law/>> Erişim Tarihi: 20.07.2020
- Görgün L Ş, Börü L, Toraman B ve Kodakoğlu M, Medeni Usul Hukuku (12. Baskı, Yetkin Yayınları 2023)
- Görgün L Ş, Levent B ve Kodakoğlu M, İcra ve İflâs Hukuku (4. Baskı, Yetkin Yayınları 2023)
- Graßnack C, Prütting- Gehrlein ZPO Kommentar, Band 1 (10. Aufl, Luchterhand Verlag 2018)
- Greger R, Zöllner Zivilprozessordnung, Kommentar (32. Aufl, Ottoschmidt 2018)
- Güdek K, Sosyal Çalışmaya Giriş- Terapiden Önce Sosyal Çalışmacılar İçin Mesleğe Giriş Bilgileri (1. Baskı, Nobel Tıp Kitabevi 2012)
- Güven A, Çocukla Kişisel İlişki Kurulmasına Dair İlamların İcrası (Adalet Yayınevi 2016)
- Heinrich C, Musielak- Voit Zivilprozessordnung mit Gerichtsverfassungsgesetz Kommentar (16. Aufl, Verlag Franz Vahlen 2019)

- Huber M, Musielak- Voit Zivilprozessordnung mit Gerichtsverfassungsgesetz Kommentar (16. Aufl, Verlag Franz Vahlen 2019)
- Hüßtege R, Thomas- Putzo Zivilprozessordnung Kommentar (40. Aufl, C.H.Beck 2019)
- Karaaslan V, 'Hâkimin Tarafsızlığı İlkesi İle Hâkimin Davayı Aydınlatma Ödevi Arasındaki İlişki' (18- 19 Ekim 2014) MİHBİR Özel Sayısı, SDÜ Hukuk Fakültesi Dergisi, Medenî Usûl ve İcra-İflâs Hukukçuları Toplantısı– XII, HMK Çerçevesinde Yargılamaya Hâkim Olan İlkeler, 97-130
- Karafakih İ H, Hukuk Muhakemeleri Usulü Esasları (AÜSBF Yayınları 1952)
- Karagülmez A ve Ural S S, Aile Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yargılama Usulleri (Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 2. Baskı, Seçkin Yayıncılık 2003)
- Karavelioğlu C, İdari Yargılama Usulü Kanunu, C. II (5. Baskı, 2001)
- Karslı A, Medeni Muhakeme Hukuku (Yenilenmiş ve Gözden Geçirilmiş 5. Baskı, Filiz Kitabevi 2020)
- Katzenmeier C, Prütting- Gehrlein ZPO Kommentar, Band 2 (10. Aufl, Luchterhand Verlag 2018)
- Kuru B ve Aydın B, İstinaf Sistemine Göre Yazılmış Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı (7. Baskı, Yetkin Yayınları Ekim 2022)
- Kuru B ve Aydın B, Medenî Usul Hukuku El Kitabı Cilt I (2. Baskı, Yetkin Yayınları Ağustos 2021)
- Kuru B ve Aydın B, Medenî Usul Hukuku El Kitabı Cilt II (2. Baskı, Yetkin Yayınları Ağustos 2021)
- Kuru B, Hukuk Muhakemeleri Usulü, C. I (6. Baskı, Demir Demir Yayıncılık 2001)
- Kuru B, Hukuk Muhakemeleri Usulü, C. II (6. Baskı, Demir Demir Yayıncılık 2001)
- Lüke W, Zivilprozessrecht, Erkenntnisverfahren Zwangsvollstreckung (8. Aufl, Verlag C.H. Beck 2003)
- Morgan, Clifford T, Psikolojiye Giriş, (Düzeltilmiş ve Gözden Geçirilmiş 19. Baskı, Edt: Sirel Karakaş ve Rükzan Eski, Eğitim Akademi Yayınları, 2011)
- Okumuş N, '7343 Sayılı İcra ve İflas Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun'da Yer Alan Çocuk Teslimi ve Çocukla Kişisel İlişki Kurulmasına İlişkin Hükümlerin Değerlendirilmesi', Hukukun Güncel Meseleleri Erzincan Sempozyumu 10-13 Şubat 2022, Tam Metin Bildiri Kitabı (Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Yayını, Erzincan 2022)
- Özbay İ ve Aydemir F, 'Güncel Kazai İçtihatlar Çerçevesinde Aile Mahkemelerinde Görev Yapan Uzmanların Hukuki Statüsü ve Reddi' (2020/2) 16 (46) MİHDER 463-514

- Özbay İ ve Aydemir F, 'Adli Yargı', Yargı Örgütü Hukuku (Edt: İbrahim Özbay, Yetkin Yayıncılık 2022) 61-226
- Özbay İ, 'Türk Hukukunda Çocuk Teslimi ve Çocukla Kişisel İlişki Kurulmasına İlişkin İllâmların İcrası Hakkındaki Sorunlar ve Çözüm Önerileri' (2017) 4 (2) TNB Hukuk Dergisi 31-110, <<https://jurix.com.tr/article/11038>> Erişim Tarihi: 08.06.2020
- Özbay Y, 'Eğitim Psikolojisi' (Edt: Yaşar Özbay ve Serdar Erkan, Eğitim Psikolojisi, Pegem Akademi, Şubat 2011)
- Özel Ç ve Tatar E, 'Aile Mahkemelerinin Yapısı ve Kararları Üzerine Genel Bir Değerlendirme' (Ocak- Haziran 2008) Sosyo Ekonomi 50-88
- Parlak S ve Demir Çelebi Ç, 'Çocuk Adalet Sisteminde Çalışan Sosyal Çalışma Görevlilerinin Uygulamaya Yönelik Algıları' (Ekim 2018) 29 (2) Toplum ve Sosyal Hizmet 163-189
- Pätzelt C, Kern-Diehm ZPO Berliner Kommentar (Erich Schmidt Verlag 2017)
- Pekcanitez H ve Yeşilova B, 'Avrupa Medeni Usul Model Kanunu Tasarısı ve Değerlendirilmesi' (2001) Mahmut Tevfik Birsnel'e Armağan 335-367
- Pekcanitez H, Atalay O ve Özekes M, Medeni Usul Hukuku, Ders Kitabı (11. Bası, Onikilevha Yayıncılık 2023)
- Pekcanitez H, Atalay O, Sungurtekin Özkan M ve Özekes M, İcra ve İflâs Hukuku, Ders Kitabı (10. Bası, Onikilevha Yayıncılık 2023)
- Pekcanitez H, 'Yeni Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun Tahkime İlişkin Hükümleri', ICC IX. Milletlerarası Tahkim Semineri (19 Nisan 2011) Ankara ICC Türkiye Milli Komitesi Yayını 63-91
- Psikoloji Kitabı, Akademik Kitap Kulübü (1. Basım Alfa Basım 2012)
- Rand D C, 'The Spectrum Of Parental Alienation Syndrome (Part I)' 15 (3) American Journal of Forensic Psychology 23-52
- Reichold K, Thomas- Putzo Zivilprozessordnung Kommentar (40. Aufl, C.H.Beck 2019)
- Rosenberg L, Schwab K H und Gottwald P, Zivilprozessrecht (18. Aufl, Verlag C.H. Beck München 2018)
- Savaş, H A, Yumru M, Göral L ve Özen M E, 'Türkiye'nin Güneydoğusunda Psikiyatrik Hastalıklar Bağlamında Psikiyatri ve Psikoloji İli İlişkili Bilgi ve Tutumlar: Gaziantep Şehrinden Bir Kesit', 2006/ 7 Anadolu Psikiyatri Dergisi
- Sezer Y, Ermumcu O ve Bilgin H, 'Yeni Düzenlemeler Işığında İdari Yargıda Hâkimin Çekinmesi ve Reddi', (20 Nisan 2011) 1 (5) TAAD 123-158, <[bkz. www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423934945.pdf](http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423934945.pdf)> Erişim Tarihi: 10.06.2020

- Sosyal Çalışma Görevlileri İçin Eğitim Kitabı, Çocuk Adalet Sistemi Çalışanları Eğitim Programı, Ankara-Kasım 2013 <www.unicef.org.tr/vera/app/var/files/s/o/sosyal-calisma-gorevlileri-icin-egitim-kitabi.pdf> Erişim Tarihi: 15.06.2020
- Tanrıver S, 'Aile Mahkemeleri Üzerine Bazı Düşünceler', Makalelerim I (1985-2005), B. 1 (2005)
- Tanrıver S, Medenî Usûl Hukuku, Cilt I, Temel Kavramlar ve İlk Derece Yargılaması (Tümüyle Gözden Geçirilmiş, Yenilenmiş ve Genişletilmiş 4. Bası, Yetkin Yayınları 2021)
- Tanrıver S, Türk Aile Mahkemeleri (Yetkin Yayınları 2014)
- Taşpınar Ayvaz S, 'Zabıt Kâtiplerinin Reddi' (2010) 11 (Özel Sayı) DEÜHFD 595-616 <<https://hukuk.deu.edu.tr/dosyalar/dergiler/dergimiz11-9-ozel/usul/18%20taspinar.pdf>> Erişim Tarihi: 20.06.2020
- Taştan A Z, Hâkimin Tarafsızlığı (Yayımlanmamış Doktora Tezi, AÜSBE 2005)
- Tercan E, 'Türk Aile Mahkemeleri' (2003) 52 (3) AÜHFD 19-53
- Topal E, 'Aile Mahkemelerinde Uzman Raporuyla Çözümlenecek Sorunlar ve Usul' (Nisan 2008) Y. 11 (124) Mevzuat Dergisi <<https://www.mevzuatdergisi.com/2008/04a/02.htm>> Erişim Tarihi: 05.06.2020
- Torun F, 'Ebeveyn Yabancılaştırma Sendromu Parental Alienation Syndrome' (2011) 3 (3) Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar- Current Approaches in Psychiatry 466-482
- Umar B, Hukuk Muhakemeleri Kanunu Şerhi (2. Baskı, Yetkin Yayınları 2014)
- Uyumaz M, Soybağı Davalarında Usule İlişkin Hükümler (Adalet Yayınevi 2015)
- Vollkommer G, Zöller Zivilprozessordnung, Kommentar, (32. Aufl, Ottoschmidt 2018)
- Yılmaz E, Hukuk Muhakemeleri Kanunu Şerhi, C. 1 (1-70) (3. Baskı, Yetkin Yayınları 2017)
- Zimmermann W, Zivilprozessordnung (8. Aufl, ZAP Verlag 2007)

İnternet Kaynakları

<https://www.gesetze-im-internet.de/famfg/FamFG.pdf>, (Erişim Tarihi: 20.6.2020)

<https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem27/yil01/ss105.pdf>, (Erişim Tarihi: 10.7.2020)